

PO STOPÁCH ZAKLADATEĽOV EKOFILOZOFIE

Ekológia sa stala prírodovednou disciplínou, ktorá zjednodušene povedané, kladie dôraz viac na systém ako na jednotlivé prvky v prírodnom systéme. Hlavné ťažisko pôsobenia nevidí v samotných organizmoch, ale v meniacich sa vzťahoch medzi nimi a v ich vzťahoch k okolitému prostrediu. Prvé známe kroky do jej tajomstiev urobil Aristotelov žiak, botanik, fyziológ a filozof Theofrastos, narodený na povestnom ostrove Lesbos, ktorý prešiel cestu od popisu flóry k jej systematickému interpretovaniu. Pojem ekológia zaviedol nemecký biológ, postupimský rodák, Ernst Heinrich Philipp August Haeckel v roku 1866. Ako samostatná veda ju uznal medzinárodný botanický kongres v Bruseli v roku 1910.

V 20. storočí získava stále významnejšie miesto v tvorbe, menenia a aj, žiaľ, ničenia prírodného a životného prostredia Homo sapiens. Tým sa otvoril priestor aj pre spoločenské vedy, ktoré časť kvalitných i menej kvalitných prírodovedcov a technikov a v novej dobe aj politikov, podceňuje. Nórsky filozof, jazykovedec,

výškový horolezec a propagátor koncepcie života pod holým nebom (*frilufslífv*) Arne Næss postavil základné kamene pre tzv. hlbinnú ekológiu a ekofilozofiu. Podľa neho a jeho nástupcov príčiny ekologickej krízy treba hľadať v človeku. Nitriansku školu ekofilozofie založil zakladateľ katedry politológie na našej fakulte Juraj Kučírek, po ktorom prevzal štafetu výskumu, ale aj vedenia katedry Ivan Dubnička. Oboja odišli z nášho sveta predčasne a navyše v rozkvetve tvorivých síl. Na oboch docentov nadviazal bývalý vedúci katedry filozofie Richard Šťahel. Problémom environmentalistiky a to z pohľadu viacerých vedných disciplín sa venujú na našej fakulte aj ďalší autori. Nasledujúce, tematicky špecializované číslo Civitasu je autorským dielom ďalšej trojice učiteľov FF UKF v Nitre. Jarmilu Maximovú, Radoslavu Brhlíkovú a Svetozára Krna spája o. i. spoločný vedecký grant VEGA 2/0072/21 s témou Úlohy politickej filozofie v kontexte antropocénu.

Svetozár Krno

EV 753/08

ŠEŠTĎSIAĽSTVRTÉ ČÍSLO – 1/2023

CIVITAS

OBSAH

Ročník 29, 2023, č. 64 – 1/2023

Úvodník

Krno, S.: Po stopách zakladateľov ekofilozofie 1

Štúdie

Maximová, J.: **Limity neoliberalnej paradigmy v prístupe k environmentálnej výzve** ..... 2Brhlíková, R.: **Európska únia ako dehumanizovaný produkt antropocénu** ..... 7Krno, S.: **Dá sa udržať trvalý a nekonečný rast?** 14

Recenzie

Glonek, J.: **Na Jeseníky! O putovaní jeseníckými horami, turistických bedekrech a mapách do roku 1945** (Svetozár Krno) ..... 18Beránek, M.: **Prenasledovanie Rómov počas holokaustu** (Mária Kočnerová) ..... 19Text celého čísla posudzoval:
prof. PhDr. Jozef Lysý, CSc.

CONTENT

Volume 29, 2023, No. 64 – 1/2023

Editorial

Krno, S.: **In the footsteps of the founders of ecophilosophy** 1

Studies

Maximová, J.: **The limits of the neoliberal paradigm in the approach to the environmental challenge of the Anthropocene** ..... 2Brhlíková, R.: **The European Union as a dehumanized product of the Anthropocene** ..... 7Krno, S.: **Can continuous and endless growth be sustained?** 14

Recenzie

Glonek, J.: **To the Jeseníky Mountains! About traveling through the Jesenice mountains, tourist guides and maps up to 1945** (Svetozár Krno) ..... 18Beránek, M.: **Persecution of the Roma during the Holocaust** (Mária Kočnerová) 19LIMITY
NEOLIBERÁLNEJ
PARADIGMY
V PRÍSTUPE
K ENVIRONMENTÁLNEJ
VÝZVE
ANTROPOCÉNU¹

Doc. PhDr. Jarmila Maximová, PhD.

Katedra etiky a estetiky FF UKF v Nitre

Maximová, J.: The limits of the neoliberal paradigm in the approach to the environmental challenge of the Anthropocene CIVITAS, 2023, Vol. 29, No. 64, p.

Abstract

The environmental demands of the Anthropocene epoch also challenge contemporary social and political philosophy which has an indispensable role to play in finding and implementing strategies and approaches to address these issues that, at the same time, maintain an enduring commitment to democratic values and principles. The study is aimed at elucidating the nature of the environmental challenge in the Anthropocene and subsequently identifying the limits of the prevailing neoliberal paradigm in the search for solutions to environmental problems in society. In the conclusion, the author draws attention to selected political concepts and theories that eliminate these limits and thus present a possible solution for approaching the issue.

Úvod

Naliehavosť riešenia environmentálnych problémov, ktorým posledné desaťročia čelíme, naberá v súčasnosti na intenzite nielen v kontexte potreby revízie spoločenských systémov a praktických politík, ale tiež v kontexte potreby nového nastavenia hodnotového rámca spoločnosti ako celku. S určitosťou už dnes môžeme tvrdiť, že ekologickú a environmentálnu krízu nevyriešime len technologickými inováciami, pretože je vo svojej podstate zároveň krízou politickou a hodnotovou. Politické systémy dnešnej spoločnosti, vyznačujúce sa neoliberalnou paradigmatou a prepojené globálnym trhom, však majú v tejto oblasti značné limity.

K podstate antropocénu

Pojem ekologickej resp. environmentálnej krízy označuje trvalý proces, ktorý sa do všeobecného povedomia dostal už pred niekoľkými desaťročiami ako komplexný a zložitý súbor dlhodobých a nezvratných zmien spôsobujúcich značné devastačné straty a nenapraviteľné škody.² Konštitutívnu závislosť ľudského života od prírodných ekosystémov zdôrazňuje označenie tohto obdobia ako obdobia antropocénu, ktoré vyžaduje celostné normatívne, deskriptívne a empirické uznanie ľudstva ako geologickej sily prírody.

Zástancovia koncepcie antropocénu považujú toto obdobie za výsledok

prírodzenej evolučnej histórie ľudstva. Antropocén však zďaleka nie je len konkurenciou prírodzenej evolúcie, ale súvisí so špecifickými socio-historickými udalosťami, ako je rozvoj ekonomík založených na raste a nerovnomerná ekologická a ekonomická výmena, ktorá globálne charakterizovala vzostup konzumného kapitalizmu „poháňaného uhlíkom“.³ Príroda má okrem svojej materiálnej produkcie a symbolickej konštrukcie ľudskými praktikami aj ďalší význam. To znamená, že existuje niečo mimo nás; niečo, čo nám nie je dané priamo, ale objavuje sa prostredníctvom rôznych javov, napríklad ekologických katastrof. Tento postoj predpokladá, že existujú objekty reálneho sveta mimo ľudského poznania (objektívna realita), že naša schopnosť poznať túto realitu je nedokonalá, a preto naše tvrdenia o týchto objektoch musia byť podrobené širokému vedeckému kritickému skúmaniu a opatrnosti.⁴ Navyše, umožňuje nám prekonať to, čo Biro nazýva „pôvodnou dilemou“ medzi tvrdením, že „odvolávanie sa na prírodu je v skutočnosti vždy odvolávaním sa na kultúrne špecifické predstavy o prírode“, a nevyhnutnosťou ešte „stále zachovávať [metabolickú] ekologicky podloženú obranu prírody.“⁵ Inými slovami, takýto pohľad je spôsobom, ako tvrdiť, že príroda je spoločenský produkt, a zároveň obhajovať ideu prírodných hraníc. V skutočnosti má príroda autonómne pôsobenie mimo ľudského a spoločenského privlastňovania, čo ukazuje „odpor, ktorý materiálny svet ponúka ľudskej praxi.“⁶ Musíme preto prekonať nástrahy silného antropocentrického pohľadu, ktorý redukuje každú prírodnú entitu na prostriedok pre ľudské ciele.

Antropocén neznamena jednostranné víťazstvo človeka nad prírodou resp. vyvrcholenie jeho nadvlády nad ňou, ale, naopak, vyžaduje, aby ľudstvo prevzalo zodpovednosť za zachovanie našej planéty a života na nej. Vyzýva skôr k radikálnemu vynoveniu našich spoločností, k decentralizácii človeka v rámci metafyzického pohľadu na svet, k ústupu kapitalistickej technosféry v prospech biosféry, alebo, inými slovami, k novej ekonomickej paradigme, ktorá nahradí neudržateľnú kapitalis-

tickú logiku rastu ekologicky udržateľným alebo stabilným hospodárstvom.⁷ Navyše, objavuje sa tu požiadavka hľadania nového inštitucionálneho modelu, ktorý bude zachovávať a posilňovať demokratické inštitúcie a procesy, podporovať environmentálnu spravodlivosť a uznávať „biologickú a sociálnu zakotvenosť ako ústredné prvky ľudskej existencie.“⁸ Antropocén tak nastoľuje otázky globálnej (environmentálnej) spravodlivosti, nerovnomerného rozdelenia bohatstva a zodpovednosti a poukazuje na potrebu interdisciplinárneho výskumu a najmä na zapojenie spoločenských a humanitných vied, ktoré by sprevádzali jeho dominantný prírodovedný naratív.

Obhajoba vnútornej hodnoty prírody má dnes už svoje zázemie v existujúcich právnych systémoch, ktoré by mohli slúžiť ako základ pre ďalší vývoj v tejto oblasti. Teoretickú legitimitu „osvieteného“ antropocentrického stanoviska nie je nevyhnutné spochybňovať, ale je potrebné spojiť ho s humanistickými neantropocentrickými názormi a zasadiť antropocentrické záujmy do ekocentrických záujmov.⁹ Byť antropocentristom znamená zostať v rámci, ktorý krízu vytvoril. Avšak ekocentrizmus nedokáže sám zachrániť Zem: „strategický apel na antropocentrickú hodnotu (ľudský vlastný záujem) môže byť nevyhnutnou súčasťou argumentácie za ekocentrický výsledok.“¹⁰

Neoliberalná paradigma

Konceptuálne možno neoliberalizmus chápať ako programované rozdeľovanie regulácií, verejných statkov, sociálneho zabezpečenia a redistribučných inštitúcií. Z hospodárskopolitického hľadiska znamená neoliberalizmus čisto negatívny intervencionizmus, ktorý nie je ničím iným ako organizovaním vlastného ústupu štátu.¹¹ Ako normatívny systém predstavuje schopnosť zvnútra riadiť fungovanie verejného a súkromného sektora a organizovať všetky aspekty existencie z ekonomického hľadiska. Spoločným znakom všetkých neoliberalných politik je presun moci z politických inštitúcií na ekonomické procesy, teda presun sociálnej a politickej moci zo štátu na trhy.

V neoliberalnej ideológii sa tak úloha vlád redukuje na zabezpečenie správneho fungovania voľného trhu. Neoliberalne konkurenčné trhovo-štátne systémy prenikajú do všetkých aspektov života, ale hlavne, podmaňujú si prírodu a využívajú ju ako „neobmedzený“ zdroj, ktorý má živiť logiku rastu. Inštitúcie, ktoré boli vytvorené s cieľom dosahovania spoločného dobra sa systematicky menia na konkurenčné štruktúry s cieľom uspokojiť záujmy trhov a elit. Týmto sa kriticky oslabuje väzba medzi demokratickou politikou a občanmi. Stručne povedané, (neo)liberalna organizácia života pripravuje pôdu pre rozsiahle ekologické, sociálne, etické a politické katastrofy.

Neoliberalizmus ako „globálny systém“¹² uprednostňuje ekonomickú efektívnosť, trhové hodnoty, zamestnateľnosť, spotrebiteľskú slobodu a inštrumentálnu racionalitu pred demokratickou participáciou, občianskymi hodnotami, osobnou autonómiou, aktívnym občianstvom, intelektuálnym rozvojom a morálnou racionalitou (rozumnosťou). Je namieste pýtať sa, či tým neohrozuje aj spoločnosť ako celok a najmä základné hodnoty sociálnych spoločenstiev a demokracie, ako sú spravodlivosť a občianstvo resp. občianske cnosti.

Takáto politika často zlyhá práve pri ochrane prírody. Trhové procesy „záchrany“ prírody, ktoré kážu zhodnocovať, speňažovať a financionalizovať prírodu, sú v podstate mechanizmy, ktoré dramaticky zhoršili environmentálnu predikciu a zmenili ochranu Zeme chápanú ako spoločné dobro. Zdá sa, že existujúci inštitucionálny rámec založený na raste nemožno vnútorne reformovať ekologickým smerom a treba ho prekonať alternatívnymi postrastovými, postliberalnými a postkapitalistickými formami organizácie.¹³

Dnešná ekologická realita je silne prepojená s ďalšími problémami, ako sú rastúce sociálno-ekonomické nerovnosti, erózia demokratických inštitúcií, organizovaná apatia občanov, strata moci národných štátov v prospech korporácií, postupné vytrácanie sa pojmu spoločné dobro a ekonomická kolonizácia sociálneho, kultúrneho a politického života ekonomickými cieľmi. Viac

techniky, vedeckých poznatkov alebo hospodárskeho rastu zrejme neprinesie riešenie súčasných kríz, práve naopak. Proces prechodu na nový systém by si vyžadoval viac akčných presvedčení a sociálne progresívnych politických inovácií. Znamená to zrušiť alebo radikálne prehodnotiť základné hodnoty prevládajúceho neoliberalného poriadku, akými sú konkurencia, spotreba, produktivita, hospodárska efektívnosť, zhodnocovanie technologických rizík a hospodársky rast? Nespôsobuje presadzovanie práve týchto hodnôt nielen environmentálnu, ale aj sociálnu, politickú a morálnu degradáciu našej civilizácie?

Limity neoliberalizmu

Napriek evidentnému technologickému pokroku, lepšiemu využívaniu zdrojov, obnoviteľným zdrojom energie a znižovaniu materiálnej náročnosti, sa celkové vplyvy hospodárskej činnosti na životné prostredie naďalej zvyšujú. Zlepšujeme sa v čistejšej a efektívnejšej výrobe, ale tento pokrok v efektívnosti je vyvážený nárastom výroby. Existencia ekologických limitov (tzv. planetárnych hraníc)¹⁴ znamená pre bohaté spoločnosti nevyhnutnosť znížiť rast. Potrebná zmena by sa mohla uskutočniť prostredníctvom zníženia rozsahu spoločnosti a prechodu od kapitalizmu k inštitúciám po dosiahnutí rastu. Je zrejme, že prechod k trvalo udržateľnému životnému štýlu nemožno uskutočniť bez výraznej kultúrnej zmeny a odklonu od súťaživeho, akvizičného a maximalizujúceho individualizmu smerom k jednoduchosti, spoločenstvu, dostatočnosti, zodpovedným a aktívnym formám demokratického občianstva.

Jedným z kľúčových predpokladov zmeny paradigmy resp. hľadania nového systému, ktorý by efektívnejšie riešil environmentálnu výzvu antropocénu, bude prechod od súčasných neoliberalných politík založených výlučne na raste, ktoré redukujú politické občianstvo na odcudzujúce formy konzumu, na politiku, ktorá nasmeruje svoje zdroje na ochranu spoločného dobra. Aby sa táto sociálna a politická zmena uskutočnila, musí byť podporovaná aktívnou občianskou spoločnosťou investujú-

cou do presadzovania sociálne a ekologicky spravodlivých spoločností.¹⁵ Bude si to vyžadovať nielen dôsledné politické vodcovstvo, ale aj občiansku odvahu a etické prebudenie ľudí, ktorí sú ochotní realizovať zmeny v správaní i hodnotách a angažovane, spoločne a otvorene konať ako „ekologickí občania“¹⁶. Obhajcovia postrastových teórií a teórie „degrowth“¹⁷ sú presvedčení o tom, že jednoduchšie spôsoby života prinášajú viac blahobytu a nemateriálneho životného uspokojenia (napríklad v oblasti sociálnej súdržnosti, voľnočasových zdrojov, vzájomného zdieľania, solidarity či úrovne medziludských vzťahov) ako väčšie materiálne bohatstvo. Vyzývajú k cnostiam sebaobmedzenia, striedmosti a zdieľania.

Ak chceme napraviť ekologické a sociálno-ekonomické ťažkosti, ktorým v súčasnosti čelíme, musíme uskutočniť niekoľko naliehavých zmien v politickej, ekonomickej, kultúrnej a morálnej oblasti. Namiesto perspektívy zameranej na vedecké, technologické postupy a diskurzy o efektívnom využívaní zdrojov, sa musíme obrátiť k obozretnému uvažovaniu vedúcemu k dobrému životu a upustiť od skratkovitého a úzkoprsého myslenia zameraného na akumuláciu kapitálu a hyperkonzumerizmus. Reorganizácia hospodárstva, politiky a spoločnosti si vyžaduje zmenu postojov a hodnôt. Namiesto systému, ktorý sľubuje materiálnu hojnosť (ale nie nevyhnutne blahobyť) pre svojich úspešných členov a sociálnu biedu pre ostatných a podporuje sociálny atomizmus, súperenie a individualizmus ako všeobecný model sociálnych interakcií, musíme hľadať systém, ktorý zabezpečí spoločné dobro a poskytne ekonomickú, sociálnu a ekologickú istotu všetkým občanom bez zbytočného ohrozovania ekologických a zdrojových podmienok. Namiesto koncepcie pokroku chápaného ako nepretržitý lineárny a na technologicko-vedeckých poznatkoch založený rozvoj musíme realizovať relevantné sociálne a politické inovácie, ktoré zaručujú spravodlivosť, vytvárajú viac zdieľania, spoločenskosti a zabezpečujú „prosperitu bez rastu“¹⁸.

Namiesto ekonomiky založenej na raste (s cieľom obohatiť bohatých a naplniť neobmedzené a ekologicky

neudržateľné materiálne potreby umelo vytvorené konzumnými spoločnosťami), zvažujeme opačný prístup – postrastovú teóriu resp. teóriu degrowth. Táto paradigma znižovania rastu sa stavia proti neoliberalným hodnotám, ako sú konzum, akumulácia zisku a súťaženie, a do popredia stavia zmysluplné spôsoby života (napríklad dobrovoľnú jednoduchosť, vedomé obmedzenie spotreby a i.), ktoré sú dobre prispôbené súčasnej ekologickej realite a zároveň potrebné a žiaduce zo sociálneho a antropologického hľadiska.

Namiesto spotrebiteľských a trhových slobôd, ktoré uprednostňujú individuálny, apolitický a dravý spôsob života ohrozujúci demokratický život, je potrebné zamerať sa na aktívnu občiansku a demokratickú účasť na prijímaní kolektívnych rozhodnutí. Neoliberalný konzumný sen pre jednotlivcov sa totiž zmenil na úpadok toho, čo považujeme za spoločné, a preto si vyžaduje obnovu politických inštitúcií, ktoré zachovávajú spoločné dobro a prehodnocujú, čo predstavuje dobrý život v rámci obmedzenej planéty. Naliehavo musí nastať nový systém, ktorý sa bude riadiť ideálmi harmonického spolužitia, zdieľania, starostlivosti a ochrany sociálnych a prírodných zložiek života. Ekologické ťažkosti nás nútia uvedomiť si postavenie ľudstva len ako jednej zo súčastí komplexného súboru systémov, ako „prostých členov“¹⁹ prírodných a sociálnych spoločností, od ktorých závisí prežitie a prosperita ľudí a ktoré sú výsledkom dlhodobých procesov. Budúca ekologická spoločnosť musí „považovať všetky živé bytosti za vzájomne závislé spoločenstvo členov vedené tou istou históriou, ktorou je história planéty Zem, a podporovať rozkvet ne-ludských a ľudských foriem života.“²⁰ Dosiahnutie takejto zmeny paradigmy si vyžaduje, aby sa etika, politika a ekonomika spojili do novej syntézy.

Hľadanie novej paradigmy

Za významný príspevok do diskusie o hľadaní žiaducich alternatív k súčasným usporiadaniam spoločnosti, a to tak v rovine akademického výskumu, ako aj politickej teórie²¹, považujeme Barryho a Fremauxovej rozvinutie tzv. „zeleného republikanizmu“²². Jej zásad-

ný význam spočíva v spojení poznatkov z občianskej republikánskej politickej tradície s jej dôrazom na slobodu ako „neovládanie“ (na rozdiel od liberálno-kapitalistického výkladu slobody ako nezasahovania), na rovnosť občanov a ústredné postavenie aktívneho občianstva (na rozdiel od hegemonie spotrebiteľa nad verejnou občianskou úlohou) pre demokratickú spoločnosť, ktorá je vhodná na to, aby čelila výzvam a príležitostiam riešenia a vyrovňovania sa s klimatickým kolapsom, znižovaním chudoby, sociálno-ekonomickou nerovnosťou a realizáciou podmienok pre akýkoľvek život na Zemi. Takáto vízia demokratizácie mimo formálnej politickej sféry sa snaží doplniť a problematizovať zastupiteľské demokratické inštitúcie ústavnými inováciami pre väčší vstup hlasu občanov do rozhodovania a naznačuje, že akékoľvek napätie medzi demokraciou a prechodom od reálnej, teda skutočne existujúcej neudržateľnosti sa javí skôr ako problém neoliberalno-kapitalistickej demokracie, než demokracie ako takej.

Ďalšou inšpiratívnou koncepciou v kontexte hľadania alternatívy k neoliberalizmu je koncepcia tzv. „ekologického komunitarizmu“. ²³ Ide o sociálno-filozofickú a politickú perspektívu, ktorá zdôrazňuje význam ekologickej udržateľnosti a blahobytu miestnych komunit. Spája prvky environmentalizmu a komunitarizmu s cieľom riešiť environmentálne otázky, sociálnu spravodlivosť a vzťahy medzi ľuďmi a prírodou. Základným východiskom je chápanie ekosystémov ako nevyhnutných pre rozvoj všetkých foriem života, a preto majú špecifický rozmer, ktorý si vyžaduje rešpekt a umiernenosť namiesto ekonomického riadenia a neobmedzeného využívania. Kritizujú bezuzdný konzum a materializmus modernej spoločnosti a obhajujú udržateľnejší a skromnejší životný štýl. Ekologickí komunitaristi ²⁴ zdôrazňujú význam miestnych komunit (spoločenstiev) a ich schopnosť rozhodovať o vlastnom životnom prostredí a zdrojoch, pričom obhajujú decentralizované riadenie a rozhodovanie. Zaoberajú sa otázkami sociálnej spravodlivosti vrátane spravodlivého rozdelenia environmentálnych výhod a záťaží. Tvrdia, že zraniteľné komunity často znáša-

jú hlavnú ťarchu zhoršovania životného prostredia a mali by byť chránené. Ich etické úvahy sú často zakorenené v hlbokom vzťahu ku konkrétnemu miestu alebo ekosystému, čo je v kontraste s abstraktnejšími alebo univerzálnejšími etickými teóriami.

V predmetnom kontexte nemožno opomenúť ani tradíciu sociálneho liberalizmu, ²⁵ hoci – v porovnaní so zeleným republikanizmom a ekologickým komunitarizmom – zdôrazňuje význam trvalo udržateľného rozvoja. ²⁶ Podporuje hospodársky rast a sociálny pokrok a zároveň zabezpečuje, aby sa prírodné zdroje využívali zodpovedne a bez zhoršovania životného prostredia. Na rozdiel od neoliberalizmu tvrdí, že skutočná individuálna sloboda nie je možná bez sociálnej a ekonomickej ochrany. Podobne, ako ukázali liberálni zelení teoretici (napr. Avner de-Shalit) ²⁷, žiadna environmentálna politika hodná svojho mena sa nedá viesť bez regulácie ekonomických aktivít alebo bez obnovenia etického kontextu politiky. Sociálny liberalizmus ako politická a filozofická ideológia vo všeobecnosti zaujíma priaznivý postoj k riešeniu environmentálnych kríz a zdôrazňuje vládne zásahy a reguláciu na ochranu prírodných zdrojov, ekosystémov a blahobytu budúcich generácií. Sociálni liberáli často podporujú prísne vládne nariadenia a právne predpisy na riešenie environmentálnych problémov, ako napríklad zákony zamerané na zníženie znečistenia, zachovanie prírodných biotopov a riešenie klimatických zmien. Presadzujú politiky, ktoré zabezpečujú, aby zraniteľné a marginalizované komunity neboli neprimerane postihnuté zhoršovaním životného prostredia a zaujímajú sa o spravodlivé rozdelenie environmentálnych prínosov a záťaží. Zasadujú sa za väčšiu účasť verejnosti na rozhodovaní o životnom prostredí, čím sa zabezpečí, že občania budú mať možnosť vyjadrovať sa k záležitostiam, ktoré ovplyvňujú ich komunity a životné prostredie. Majú tendenciu uprednostňovať vládne investície do ekologických a obnoviteľných technológií a sú presvedčení, že globálne problémy si vyžadujú globálne riešenia a medzinárodnú spoluprácu.

Záver

Identifikované koncepcie a prístupy vo väčšej či menšej miere presahujú limity neoliberalizmu v oblasti riešenia environmentálnej výzvy antropocénu a, hoci nejde o vyčerpávajúci zoznam možných alternatív, predstavujú solídnu bázu pre hľadanie a špecifikovanie nového systému fungovania spoločnosti. Pripomínajú nám, že úlohou, ktorá pred nami stojí, nemusí byť to, ako ovládame prírodu, ale skôr to, ako riadime náš vzťah k nej. To nás, prirodzene, reflexívne vedie späť k podstate konštitúcie „my“ a k tomu, ako sa ako ľudia vzťahujeme jeden k druhému, čo zdôrazňuje politický rozmer ekologickej krízy ako súčasť tejto dynamickej a vždy dočasnej vzťahovosti k svetu, ktorý je viac než ľudský. Hľadanie nového systému fungovania spoločnosti a spôsobu, akým by sme mali žiť a aké spoločnosti, ekonomiky, politické hodnoty a inštitúcie, formy dobrého života a formy „dobrej spoločnosti“ sú možné a žiaduce v nasledujúcich desaťročiach, bude do veľkej miery závisieť od obnovenia vplyvu občianskej spoločnosti. Namieste je zdôrazniť aj význam vzdelávania a informovanosti verejnosti, ktorej vyššia miera by mohla viesť k podporovaniu zodpovedného prístupu k riešeniu environmentálnych výziev tak v akademickej, ako aj praktickej, politickej rovine.

(Štúdia je súčasťou výstupu vedeckého grantu VEGA 2/0072/21 Úlohy politickej filozofie v kontexte antropocénu.)

POZNÁMKY pod čiarou

- 1 Štúdia je súčasťou realizácie projektu VEGA 2/0072/21 *Úlohy politickej filozofie v kontexte antropocénu*.
- 2 Fremaux, A. 2019. *After the Anthropocene. Green Republicanism in a Post-Capitalist World*. Cham: Palgrave Macmillan. s. viii.
- 3 Podľa J. W. Moora je antropocén skôr ako neutrálny, prírodný príbeh históriou akumulácie kapitálu, privilegovanej spotreby zdrojov, vyvlastňovania a nerovnomerne prežívaných a distribuovaných environmentálnych tlakov, preto bol terminologicky pretransformovaný na „capitalocén“ (Moore, J. W. 2016. *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*. In J. W. Moore (ed.), *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*. Oakland, CA: PM Press, s. 1 – 11.).
- 4 Pozri napr. Bhaskar, R. 1989. *Reclaiming Reality: A Critical Introduction to Contemporary Philosophy*. London: Verso.

- ⁵ Biro, A. 2005. *Denaturalizing Ecological Politics: Alienation from Nature from Rousseau to the Frankfurt School and Beyond*. Toronto: University of Toronto Press, s. 6.
- ⁶ Biro, A. 2011. *Critical Ecologies: The Frankfurt School and Contemporary Environmental Crisis*. Toronto and London: University of Toronto Press, s. 236.
- ⁷ Pre neoliberalov je antropocén príležitosťou ponúknuť ľudstvu ďalšie trhové „riešenia“ a technologické inovácie. Antropocén však zďaleka nie je apolitickou a a-socio-historickou udalosťou, ale je (okrem iného) výsledkom odcudzenia ekonomických a politických inštitúcií, globálnych nerovností, neregulovaných kapitalistických a finančných záujmov, ako aj technologicko-vedeckých a administratívnych aparátov. Je tiež hlboko spojený s konzumným kapitalistickým systémom, ktorý sa vyvinul po druhej svetovej vojne a znamenal podporu ekologickej modernizácie výroby za každú cenu namiesto znížovania spotreby (čo by sa v kontexte ekonomiky založenej na raste vnímalo a prezentovalo ako „šetrenie“).
- ⁸ Fremaux, A. 2019. *After the Anthropocene. Green Republicanism in a Post-Capitalist World*. Cham: Palgrave Macmillan. s. ix.
- ⁹ Sylvan, R. – Bennett, D. 1994. *The Greening of Ethics: From Human Chauvinism to Deep-Green Theory*. Cambridge: White Horse Press.
- ¹⁰ Curry, P. 2011. *Ecological Ethics. An Introduction*. Cambridge, UK: Polity Press, s. 59.
- ¹¹ Dardot, P. – Laval, C. 2014. *The New Way of the World: On Neoliberal Society*. London, UK: Verso, s. 2.
- ¹² Fremaux, A. 2019. *After the Anthropocene. Green Republicanism in a Post-Capitalist World*. Cham: Palgrave Macmillan.
- ¹³ Tamže.
- ¹⁴ Tamže.
- ¹⁵ Kassiola, J. J. 1990. *The Death of Industrial Civilization: The Limits to Economic Growth on the Repolarization of Advanced Industrial Society*. Albany, NY: Sunny Press.
- ¹⁶ Dobson, A. 2003. *Citizenship and Environment*. Oxford: Oxford University Press.
- ¹⁷ Teória „degrowth“ je ekonomická a sociálna perspektíva, ktorá spochybňuje prevládajúcu paradigmatu neustáleho hospodárskeho rastu a namiesto toho obhajuje zámerné znížovanie hospodárskej výroby a spotreby s cieľom dosiahnuť udržateľnejšiu a spravodlivejšiu spoločnosť (bližšie pozri napr. Kallis, G. 2018. *Degrowth*. Newcastle upon Tyne, UK: Agenda Publishing).
- ¹⁸ Jackson, T. 2009. *Prosperity Without Growth: Economics for a Finite Planet*. London: Earthscan.
- ¹⁹ Leopold, A. 2001. *A Sand County Almanac and Sketches Here and There*. Oxford: Oxford University Press.
- ²⁰ Fremaux, A. 2019. *After the Anthropocene. Green Republicanism in a Post-Capitalist World*. Cham: Palgrave Macmillan.
- ²¹ K republikanizmu vo všeobecnosti pozri bližšie napr. Haakonssen, K. 2006: Republicanism, In Goodin, R. E. – Pettit, Ph. (eds.), 2006: *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Oxford, UK: Blackwell Publishings, s. 568 – 574.
- ²² Bližšie k tomu pozri Barry, J. 2008. Towards a Green Republicanism. In *The Good Society*, 17 (2), s. 1 – 12, ďalej Barry, J. 2021. Green Republicanism and a 'Just Transition' from the Tyranny of Economic Growth. In *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 24 (5), s. 725 – 742; a Fremaux, A. 2019. *After the Anthropocene. Green Republicanism in a Post-Capitalist World*. Cham: Palgrave Macmillan.
- ²³ Bližšie k tomu pozri Callicott, J. B. 1989. *In Defense of Land Ethic. Essays in Environmental Philosophy*. University of New York Press: New York; a Callicott, J. B. 1990. The Case against Moral Pluralism. In *Environmental Ethics* 12, s. 99 – 124.
- ²⁴ Hoci ekologický komunitarizmus nie je všeobecne uznávanou alebo formalizovanou filozofickou školou, dôraz na ekologickú a environmentálnu problematiku môžeme nájsť u mnohých komunitaristov, napr. Murray Bookchin (pozri Bookchin, M. 2007. *Social Ecology and Communalism*. Oakland, CA: AK Press) alebo David Barkin (pozri Barkin, D. 2022. Shaping a Communitarian Ethos in an Era of Ecological Crisis. In *Frontiers in Sustainability* 3, Art. 944252).
- ²⁵ J. S. Mill, T. H. Green, J. Rawls a i.
- ²⁶ Sociálni liberáli sa často usilujú o rovnováhu medzi ochranou životného prostredia a hospodárskym rastom a slobodami jednotlivca a podrobnosti ich návrhov sa môžu líšiť v závislosti od regionálnych, kultúrnych a politických súvislostí.
- ²⁷ Avner De-Shalit významne prispel k štúdiu mestskej politiky a environmentálnej spravodlivosti so zameraním na prienik politickej teórie a praktických politických i etických otázok. Bližšie k tomu pozri De-Shalit, A. 2000. *The Environment: Between Theory and Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- ZDROJE**
- Barkin, D. 2022. Shaping a Communitarian Ethos in an Era of Ecological Crisis. In *Frontiers in Sustainability* 3, Art. 944252.
- Barry, J. 2008. Towards a Green Republicanism. In *The Good Society*, 17 (2), s. 1 – 12.
- Barry, J. 2021. Green Republicanism and a 'Just Transition' from the Tyranny of Economic Growth. In *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 24 (5), s. 725 – 742.
- Bhaskar, R. 1989. *Reclaiming Reality: A Critical Introduction to Contemporary Philosophy*. London: Verso.
- Biro, A. 2005. *Denaturalizing Ecological Politics: Alienation from Nature from Rousseau to the Frankfurt School and Beyond*. Toronto: University of Toronto Press.
- Biro, A. 2011. *Critical Ecologies: The Frankfurt School and Contemporary Environmental Crisis*. Toronto and London: University of Toronto Press.
- Bookchin, M. 2007. *Social Ecology and Communalism*. Oakland, CA: AK Press.
- Callicott, J. B. 1989. *In Defense of Land Ethic. Essays in Environmental Philosophy*. University of New York Press: New York.
- Callicott, J. B. 1990. The Case against Moral Pluralism. In *Environmental Ethics* 12, s. 99 – 124.
- Curry, P. 2011. *Ecological Ethics. An Introduction*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Dardot, P. – Laval, C. 2014. *The New Way of the World: On Neoliberal Society*. London, UK: Verso.
- De-Shalit, A. 2000. *The Environment: Between Theory and Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Dobson, A. 2003. *Citizenship and Environment*. Oxford: Oxford University Press.
- Fremaux, A. 2019. *After the Anthropocene. Green Republicanism in a Post-Capitalist World*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Haakonssen, K. 2006: Republicanism, In Goodin, R. E. – Pettit, Ph. (eds.), 2006: *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Oxford, UK: Blackwell Publishings, s. 568 – 574.
- Jackson, T. 2009. *Prosperity Without Growth: Economics for a Finite Planet*. London: Earthscan.
- Kallis, G. 2018. *Degrowth*. Newcastle upon Tyne, UK: Agenda Publishing.
- Kassiola, J. J. 1990. *The Death of Industrial Civilization: The Limits to Economic Growth on the Repolarization of Advanced Industrial Society*. Albany, NY: Sunny Press.
- Leopold, A. 2001. *A Sand County Almanac and Sketches Here and There*. Oxford: Oxford University Press.
- Moore, J. W. 2016. Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism. In J. W. Moore (ed.), *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*. Oakland, CA: PM Press, s. 1 – 11.
- Sylvan, R. – Bennett, D. 1994. *The Greening of Ethics: From Human Chauvinism to Deep-Green Theory*. Cambridge: White Horse Press.

EURÓPSKA ÚNIA AKO DEHUMANIZOVANÝ PRODUKT ANTROPOCÉNU¹

Mgr. Radoslava Brhlíková, PhD.

Katedra filozofie a politológie FF UKF v Nitre

Brhlíková, R.: The European Union as a dehumanized product of the Anthropocene
CIVITAS, 2023, Vol. 29, No. 64, p

Abstract

The European Union (EU) was founded as a peace project designed by the people and for the people. It can be said that from this point of view it is a typical product of the Anthropocene. Simultaneously with the introduction of neoliberal doctrines into the economic management of the EU market, the EU also introduced a common environmental policy at the end of the 80s of the 20th century. Since then, EU gradually transformed itself from simple cooperation in the economic field to a complex and confusing mechanism or system that appropriates the right to make decisions about people it does not know how they live and what kind of problems they fight every day. Controversial programs such as Green Deal are the work of a collective of bureaucrats appointed to the positions of officials of the European Commission (EC) who are not responsible to anyone but who should act for the benefit of the Union as whole. Even if the environmental protection policy is a legitimate program of the EU, forcefully pushing the green deal without adequate discussion with citizens and impact analysis will never work. That is why the argument of this contribution is that the EU has gradually turned into an authoritarian inhuman entity trying to dictate its own ideas to its member states and their citizens from a position of superiority. This entity manipulates and controls public opinion in favour of the particular interest of its own preservation and replication of the established system, while it is also assisted by members of the European Parliament, who - despite the fact that they are supposed to represent their voters, their expectations and interests - represent themselves, their own interests and interests of their sponsors and donors. This means that the whole concept of Western democracy is a myth, the purpose of which is to manipulate and keep people thinking that they are deciding something. This assumption will be illustrated by the paper on the example of the Green Deal program, which causes people's biggest fears about the future.

Úvod

Na úvod je potrebné uviesť, že pojem antropocén je skôr filozofický konštrukt. V rámci oficiálneho datovania jednotlivých vývojových ér Zeme sa momentálne nachádzame v holocéne. Geológia a stratigrafia žiaden antropocén zatiaľ neuznáva a nepracuje s ním. Ani Medzinárodná únia geologických vied (IUGS) a Medzinárodná komisia pre stratigrafiu (ICS) zatiaľ, po návrhu na Medzinárodnom geologickom kongrese v roku 2016, neuznali pridanie antropocénu do chronostratigrafickej tabuľky². Dôvodom je nielen spornosť samotného termínu³, ale aj dátum jeho počiatku. Profesor Roman Aubrecht si myslí, že výraz antropocén nemá pre geológov veľký význam v zmysle obdobia, pretože predstavuje nedostatočne definovanú a ohraničenú časť kvartéru a po-

užíva sa najmä v slangovej forme pri mapovaní skládok a iných sedimentov, prípadne geologických útvarov vytvorených človekom⁴. Špekulatívne teda môžeme predpokladať, že niekedy v budúcnosti prírodovedci – historickí geológovia a stratigrafovia – začnú tento pojem používať na označenie cca posledných 70 rokov až dodnes, odkedy sa v nimi skúmaných sedimentoch začínajú objavovať plasty, takže by sme toto obdobie pokojne mohli označiť aj érou plastov. Je to však obdobie, počas ktorého si človek začal pyšne namýšľať, že zvíťazil nad prírodou, ba dokonca, že ju ovládol. Všeobecná definícia pojmu z pohľadu prírodných vied hovorí, že by to malo byť nové geochronologické obdobie, ktoré sa vyznačuje klimatickými zmenami antropogénneho charakteru. Ide teda o obdobie, ktoré charakterizuje

intenzívna ľudská činnosť, zasahujúca do chodu životného prostredia a planéty takým spôsobom, ktorý nezvratne ovplyvňuje a spôsobuje zmeny v ekosystéme, a ktoré trvá dodnes. Je to nová epocha, za ktorej vznikom stojí samotné ľudstvo.

Z pohľadu spoločenských a humanitných vied sa podľa Štáhela⁵ význam tohto pojmu „ukazuje nielen v jeho definíciách, často učebnicových či slovníkových, ale aj v spôsobe jeho používania, v kontextoch, do ktorých ho konkrétny autor zasadzuje“. Fulínová konštatuje, že antropocén sa jej javí skôr ako určitý spôsob pohľadu, než ako nová skutočnosť „odborne povedané skôr ako epistemologický, než ako ontologický koncept“⁶. Antropocén možno teda považovať skôr za určitý koncepčný rámec, umožňujúci pozeráť sa na človeka

v nových súvislostiach, kedy tento, disponujú množstvom poznatkov o sebe a svete, sa dostáva do bodu, že by sa mal spoznať vo svete, ktorý sám stvoril a mal by podľa toho začať aj konať. Svet sa v ňom stáva spätňoväzbovým systémom, z ktorého nie sú vylúčené ľudské aktivity⁷. Antropocén v tomto zmysle je množstvo rôznych diskurzov, prístupujúcich k tejto problematike vždy zo svojej vlastnej perspektívy. Možno sa o ňom vyjadriť ako o Latourových novínach⁸, teda ako o hybridnom prístupe, v ktorom sa mieša dokopy veda, politika, ekonomika, právo, náboženstvo, technika a fikcia, kde sa celá kultúra mieša s celou prírodou⁹. Mnohí jeho zástancovia ho považujú za výsledok prirodzenej evolučnej histórie ľudstva. Avšak nie je len dozvukom evolúcie, spája sa s ním taká revolučná zmena, ako je rozvoj ekonomík v globálnom meradle, založených na raste a nerovnomernej ekologickej a ekonomickej výmene globálne charakterizujúca vzostup konzumného kapitalizmu. Pre Moorea je preto antropocén skôr históriou akumulácie kapitálu, privilegovanej spotreby zdrojov, vyvlastňovania a nerovnomerne prežívaných a distribuovaných environmentálnych tlakov a nazýva ho preto kapitálocénom¹⁰.

Pre mnohých teoretikov je antropocén úzko spojený s preformátovaním prístupu človeka k jeho vlastnému, ale aj globálnemu životnému prostrediu a prírode ako takej. Ten od ľudstva vyžaduje, aby prevzalo zodpovednosť za zachovanie planéty a života na nej. Vyzýva k radikálnej zmene ľudskej spoločnosti, najmä jej ekonomickeho nastavenia v zmysle neustáleho rastu a kapitalistického akumulovania v prospech zachovania života ako takeého, uvedomujúc si, že prírodu nemožno redukovať na prostriedok pre napĺňanie ľudských cieľov, že sa nedá človeku privlastniť, ani zotročiť.

V podobnom duchu možno pristupovať aj k projektu Európskej únie, ktorý vychádza z historického, ideologického, filozofického, náboženského a politického dedičstva kontinentu a na ktorého finálnej podobe sa podieľalo množstvo mysliteľov, kráľov, filozofov, cirkevných hodnostárov, politikov od Karola Veľkého cez Pierra z Doboisa, Jiřího z Poděb-

rad, abbého de Saint Pierre, Immanuela Kanta, Victora Huga, Milana Hodžu, Aristida Brianda, Winstona Churchilla až po Jeana Monneta a Roberta Schumana. Európska únia bola založená ľuďmi a pre ľudí ako mierový projekt, ktorého cieľom podľa článku 3 zakladajúcej zmluvy bolo presadzovať mier, jej hodnoty a blaho jej národov¹¹. Je to teda typický produkt antropocénu, ktorý mal primárne zabrániť vojnovnej konfrontácii medzi dvomi rivalmi – Francúzskom a Nemeckom prostredníctvom zjednotenia ich ťažkého priemyslu a previazaním ich ekonomík komplexom vzájomných zmlúv a právnych predpisov.

V 80tych rokoch 20. storočia ekonomiku Európy ovládla neoliberálna paradigma, ktorá priniesla presun moci z politických inštitúcií na ekonomické procesy, teda presun sociálnej a politickej moci z úrovne štátu na trhy. Neoliberalizmus sa následne globalizoval na univerzálny systém, uprednostňujúci ekonomickú efektívnosť, trhové hodnoty, zamestnateľnosť, spotrebiteľskú slobodu, kapitalizmus pred demokratickou participáciou, občianstvom a morálnou racionalitou. Inštitúcie, vytvorené na dosahovanie spoločného dobra, sa zmenili na konkurenčné štruktúry, ktorých jediným cieľom je uspokojiť záujmy trhov a elít, respektíve 1 % populácie. To poznačilo aj mechanizmus fungovania Európskej únie a jej inštitúcií.

EÚ sa v dôsledku zavedenia neoliberalnej paradigmy postupne premieňala z jednoduchej spolupráce v ekonomickej oblasti na komplexný a neprehľadný mechanizmus alebo skôr systém, ktorý si privlastňuje právo rozhodovať o ľuďoch, ktorých nepozná, o ktorých nevie ako žijú a aké problémy riešia, napriek každoročným a početným prieskumom verejnej mienky Eurobarometrom. Za mnohými jej súčasnými programami a politikami ako Green Deal či digitálna mena stojí kolektív ľudí, ktorí sú na pozície komisárov a úradníkov Európskej komisie dosadzovaní a nezodpovedajú sa nikomu. A hoci majú konať v prospech EÚ ako celku, teda v prospech jej občanov, neoliberálna logika im diktuje uprednostniť paradigmu trhu a partikulárne záujmy najvýznamnejších trhových hráčov. Využívajú k tomu komplexnosť, nezrozumiteľnosť a ne-

prehľadnosť postupne vytvoreného rozhodovacieho mechanizmu, na ktorého konci sa vytráca záujem občana, ale zachováva sa technokratický cieľ neosobnej, neofeudálne riadenej inštitúcie. To postupne viedlo k premene EÚ v ne-ľudského/ne-humánneho agenta, ktorý sa občanom stále viac vzdaluje. Tí už dlhodobo pociťujú frustráciu zo strany kontroly nad svojimi životmi v dôsledku oslabovania ich sociálnej pozície spojenej s oslabovaním postavenia sociálneho štátu v prospech trhu a jeho neľudských mechanizmov, čo v konečnom dôsledku vedie k odmietaniu Európskej únie ako neživého organizmu. Posilňuje to zároveň fenomén, ktorý je teoretikom európskej integrácie známy už dlhšie, a ktorý nemožno prekonať ani prijatím novej zakladajúcej zmluvy čoho dôkazom je Lisabonská zmluva, a to takzvaný demokratický deficit EÚ. Tento jav vo všeobecnosti robí z EÚ autoritatívnu neosobnú, ne-ľudskú/ne-humánnu entitu, diktujúcu ľuďom v jej jurisdikcii – jej občanom ako aj príslušníkom tretích strán a právnickým osobám – z pozície nadradenosti vlastné vzorce správania, vlastné predstavy, vlastné politiky. Táto entita manipuluje a kontroluje verejnú mienku prostredníctvom nariadení o „správnom názore“ v mene boja s tzv. hybridnými hrozbami a okliešťovania základných práv občanov v prospech partikulárneho záujmu vlastného zachovania a replikovania nastoleného systému, pričom jej asistujú aj poslanci Európskeho parlamentu, ktorí – hoci by mali reprezentovať svojich voličov, ich očakávania a záujmy, často reprezentujú samých seba, svoje vlastné záujmy a záujmy svojich sponzorov a donorov. To potom môže viesť k záveru, že celá koncepcia demokracie Západu je mýtus, ktorého účelom je manipulovať a udržiavať ľudí v domnení, že o niečom rozhodujú, pritom ale v skutočnosti sú držaní v nevedomí matrixu daného status quo.

Politika ochrany životného prostredia v Európskej únii

Politika ochrany životného prostredia Európskej únie patrí k najmladším, ale zároveň k dominujúcim prierezovým politikám EÚ, ktoré táto zdieľa spolu s členskými štátmi. Táto politika veľmi

výrazne zasahuje a ovplyvňuje fungovanie a legislatívne nastavenie všetkých ostatných politík EÚ, čoho výsledkom je prísny systém noriem a regulácie¹², ovplyvnený snahou zladit' technologický rozvoj a tzv. trvalo udržateľný ekonomický rast s ochranou prírodných zdrojov. Jej konštatovaným cieľom je zachovávať prírodné bohatstvo Európy¹³, posilňovať ekologické hospodárstvo¹⁴ a chrániť zdravie a blahobyt obyvateľov EÚ¹⁵.

Prvú smernicu o ochrane životného prostredia prijali ešte pôvodné Európske spoločenstvá v roku 1957 a týkala sa zaradenia, označenia a balenia nebezpečných látok. Prvý Akčný program a Generálne riaditeľstvo pre životné prostredie boli zriadené v roku 1973. V zakladajúcich zmluvách sa environmentálna politika prvýkrát objavuje v Jednotnom európskom akte (JEA) z roku 1985, pričom podnetom k tomu boli výzvy Európskej rady po samite v Paríži a prvej konferencie OSN o životnom prostredí v roku 1972. V tejto súvislosti potom Komisia EHS vyhlásila prvý tzv. Európsky akčný program pre obdobie rokov 1973-1976. Už spomenutý JEA v článku 100a zaviazal Komisiu vo svojich návrhoch vychádzať z vysokej úrovne ochrany životného prostredia, teda, že požiadavky na ochranu životného prostredia majú tvoriť súčasť ostatných politík EÚ¹⁶. Po prijatí Amsterdamskej zmluvy sa ochrana životného prostredia stala súčasťou každej politickej oblasti EÚ a Lisabonská zmluva navyše ešte priniesla aj problematiku boja proti zmene klímy¹⁷.

Politika ochrany životného prostredia EÚ by sa podľa Lisabonskej zmluvy, konkrétne jej článku 191, mala riadiť niekoľkými zásadami, a to zásadou predchádzania škodám a prevencie, zásadou nápravy škôd na životnom prostredí prioritne pri zdroji a zásadou, že náhradu škody hradí znečisťovateľ¹⁸. Podľa rovnakého článku a jeho odseku 4¹⁹ majú EÚ a jej členské štáty spolupracovať na medzinárodnej úrovni s tretími štátmi a medzinárodnými organizáciami a prispieť tak k riešeniu regionálnych a globálnych environmentálnych problémov²⁰.

V praktickej rovine sa táto politika posunula od problematiky priemyslo-

vého a poľnohospodárskeho znečisťovania k ochrane vôd, vtáctva a ďalších živočíšnych a rastlinných druhov, ako aj k problematike manipulácie s odpadmi či podpore ekologicky šetrných produktov až po snahu o zapracovanie zásad trvalo udržateľného rozvoja do všetkých politík EÚ. V súčasnosti je hlavnou témou boj proti klimatickým zmenám a znižovanie emisií skleníkových plynov najmä prostredníctvom podpory a tlaku na výrobu energie z obnoviteľných zdrojov. EÚ si dala za cieľ do roku 2050 znížiť svoje emisie až o 80 až 95 % v porovnaní s úrovňami v roku 1990. Do roku 2030 si EÚ stanovila znížiť emisie skleníkových plynov o 55 % v porovnaní s úrovňami z roku 1990. EÚ teda plánuje znížiť svoju uhlíkovú stopu tak, že sa stane CO₂ neutrálnou, čo sa z racionálneho hľadiska javí ako neuskutočniteľný a nedosiahnuteľný cieľ.

Najkontrovernejšou a najdiskutovanejšou oblasťou je systém obchodovania s emisiami, prostredníctvom ktorého by sa mali priemyselné emisie znižovať cenovo najefektívnejším spôsobom. Systém, zavedený v roku 2005, funguje tak, že sa každý rok znižuje strop pre emisie v energeticky náročných odvetviach ako sú napríklad elektrárne, oceliárne, hlinikárne či cementárne. Podniky musia odovzdať emisné kvóty za každú tonu emitovaného CO₂, čo má byť pre ne trvalým stimulom a vytvárať na ne tlak, aby znižovali emisie a investovali do modernizácie svojich technológií ako napríklad slovenské Slovalco v Žiari nad Hronom, ktoré nakoniec aj tak muselo výrobu ukončiť, čo viedlo k strate zamestnania a tým aj životnej istoty stoviek ľudí z regiónu. Niektoré odvetvia majú určitý počet kvót k dispozícii bezplatne, ale čoraz viac platí, že si ich musia kupovať na trhu s uhlíkom alebo formou aukcie²¹. Ľudovo sa tejto praktike hovorí obchod s teplým vzduchom.

Jedna zo súčasných priorit Európskej únie na roky 2019 – 2024 nesie honosný názov „Budovanie klimaticky neutrálnej, zelenej, spravodlivej a sociálnej Európy“ a zahŕňa ciele ako 1. investovanie do zelených iniciatív, ktoré zlepšujú kvalitu ovzdušia a vody, podpora udržateľného poľnohospodárstva a zachovanie ekosystémov a biodiverzity; 2. vytvorenie

účinného obehového hospodárstva – kde sú výrobky navrhnuté tak, aby boli trvácnejšie, aby ich bolo možné opätovne využiť, opraviť a recyklovať a aby boli energeticky účinné – ako aj dobre fungujúceho trhu EÚ s energiou, ktorý poskytuje udržateľnú, bezpečnú a cenovo dostupnú energiu; 3. rýchlejší prechod na obnoviteľné zdroje energie a energetickú efektívnosť a zároveň zníženie závislosti EÚ na vonkajších zdrojoch energie; 4. vykonávanie Európskeho piliera sociálnych práv²². Európska komisia, nadväzujúc na tieto ciele, prišla z tzv. Európskou zelenou dohodou, známou pod anglickým názvom *Green deal*, ktorá má transformovať európsku spoločnosť a Európu na prvý klimaticky neutrálny kontinent. Ideálom je premeniť EÚ na „moderné a konkurencieschopné hospodárstvo, ktoré efektívne využíva zdroje a zároveň chráni prírodné prostredie v Európe, bojuje proti zmene klímy a umožní Európe stať sa do roku 2050 uhlíkovo neutrálnym kontinentom, ktorý efektívne využíva zdroje“²³, avšak bez komplexnej prípadovej štúdie a analýzy, čo takáto radikálna politika a zásah do ekonomiky a životného štýlu v skutočnosti prinesie občanom EÚ, navyše nariadená zhora bez diskusie a ich súhlasu. Komisia v tejto súvislosti pripravila a Rada spolu s Európskym parlamentom aj prijali nariadenie, tzv. Európsky zákon o klíme²⁴, ktorý zaväzuje Európu, teda jednotlivé členské štáty, dosiahnuť do roku 2050 klimatickú neutralitu a urobiť z Európy prvý klimaticky neutrálny kontinent na svete²⁵ za každú cenu. Takáto dekarbonizácia znamená, že bude nevyhnutné znižovať emisie vo všetkých odvetviach od priemyslu a energetiku cez dopravu až po poľnohospodárstvo. Ešte pred konferenciou OSN o zmene klímy COP28²⁶ a budúročnými voľbami do Európskeho parlamentu prijala EÚ legislatívny balík „Fit for 55“, ktorý ju priamo zaväzuje znížiť emisie aspoň o 55 % do konca tohto desaťročia prostredníctvom formovania zelenej transformácie priemyslu a celkového životného štýlu svojich občanov²⁷.

Green deal ako dehumanizovaný produkt antropocénu a zelenej politiky

Green deal alebo Európska zelená dohoda a v rámci nej boj proti klimatickým zmenám, ako aj tzv. zelená politika vo všeobecnosti je zlatým teliatom, svätým grálom súčasnej Európskej komisie pod vedením Ursuly von der Leyen. Von der Leyenová už pri svojom nástupe deklarovala, že plánuje z Európy urobiť prvý klimaticky neutrálny kontinent na svete do roku 2050. V záujme dosiahnutia tejto méty predložila EK už spomenutý balík opatrení, ktorý mal podľa oficiálnej rétoriky umožniť európskym občanom a podnikom mať úžitok z trvalej ekologickej transformácie. Tieto opatrenia zahŕňajú celú škálu problémov od znižovania emisií, financovania výskumov a inovácií, až po ochranu prírodného prostredia v Európe. Kľúčovým pre jej úspech má byť zapojenie verejnosti a všetkých zainteresovaných strán, ako aj dodržiavanie záväzkov plynúcich Európskej zelenej dohody, ktorá je podľa EK navrhnutá tak, aby z veľkej transformácie nebol vynechaný žiaden jednotliviec, ani región²⁸. Podstatou tejto dohody sú vágne naformulované nasledujúce body: podporiť účinné využívanie zdrojov prostredníctvom prechodu na čisté obehové hospodárstvo, obnoviť biodiverzitu a znížiť znečistenie, investovanie do technológií šetrných voči životnému prostrediu, podpora inovácií v priemysle, zavádzanie ekologickejšej, lacnejšej a zdravšej formy súkromnej a verejnej dopravy, dekarbonizácia sektoru energetiky, zabezpečenie vyššej energetickej účinnosti budov, spolupráca s medzinárodnými partnermi s cieľom zlepšiť globálne normy kvality životného prostredia²⁹, teda opatrenia len ťažko uskutočniteľné.

Tento pomerne nudný, suchopárny a nič konkrétne riešiaci dokument, majúci ambíciu, podobne ako svojho času Lisabonská stratégia z roku 2000, kladúca si za cieľ urobiť z EÚ do roku 2010 najkonkurencieschopnejšiu a najdynamickejšiu poznatkovo orientovanú ekonomiku sveta schopnú trvalo udržateľného rastu, s väčším množstvom pracovných miest a väčšou sociálnou súdržnosťou³⁰, premeniť EÚ na prvý klimaticky neutrálny kontinent prostredníctvom zníženia emisií do roku

2030 v porovnaní s úrovňami z roku 1999 aspoň o 55 %, sa v realite zredukoval na násilnú snahu obmedziť najmä osobnú dopravu prostredníctvom konkrétnej agendy do roku 2030 zastaviť predaj všetkých automobilov so spaľovacími motormi, využívajúcich fosilné palivá vrátane hybridných a nahradiť ich elektromobilmi. Ako hrdo uvádza EK, vďaka novým normám CO₂ budú mať do roku 2035 všetky nové osobné automobily a dodávky registrované v EÚ nulové emisie. Už dnes je pritom jasné, že presadzovanie elektromobility, a zároveň Green dealu, odstaví väčšinu obyvateľstva Európy od dostupnej osobnej dopravy, a zároveň neusiluje o viac, ako o ekologizáciu politického a ekonomického status quo EÚ, garantujúc zisky kapitálu a posilňujúc technokratický autoritarizmus Bruselu, Luxemburgu a Frankfurtu.

Voči takto naformulovaným méтам Green dealu nemal nikto možnosť namietat'. Zrazu nikto nemá možnosť dať prednosť úzkej spolupráci v nejakej inej, ako v ekologickej oblasti, nikto nemôže kvôli ekologickým prioritám v žiadnej oblasti zvoľniť. Požiadavky na povolené zdroje energie a zásadnú transformáciu budú kategoricky platiť pre všetkých, diskusia o tom, či majú jednotlivé krajiny právo na vlastný energetický mix sa nepripúšťa a už vôbec nie je prípustné diskutovať o tom, či sú vôbec schopné premeniť svoj vozový park v nariadenom intervale v intenciách elektromobility. Ako prvá krajina Európy pristúpilo k obmedzovaniu automobilov na fosilné palivá Holandsko, ale zvolilo si pri tom cestu, ktorá hraničí s vydieraním vlastných občanov³¹, čo pravdepodobne inšpirovalo šéfa koncernu Volkswagen Herberta Diessa, aby pre agentúru DPA vyhlásil „že štátne dotácie na elektrické vozidlá by sa v strednodobom horizonte mohli stať zbytočné, ale bude potrebné obmedziť „preferenčný prístup k fosílnym palivám“³². Tento príklad ilustruje, že ide skôr o *greenwashing* či *gretawashing*³³, cez ktorý si nadnárodné korporácie ako Volkswagen vylepšujú svoj vlastný imidž a cez politiku spoločenskej zodpovednosti si kupujú odpustenie za vlastné zlyhania v oblasti znečisťovania životného prostredia³⁴. Dopad takejto politiky do budúcnosti

je problematický, keďže tlak na výrobu elektromobilov extrémne zvýši dopyt po takých surovinách ako sú lítium, kobalt či meď, nepostrádateľné pre výrobu batérií, ktoré takéto autá poháňajú. Dostávame sa tak do začarovaného kruhu nadmernej spotreby, vyčerpávania zdrojov a znečisťovania životného prostredia, neopomenúc pri tom súvisiaci problém výroby dostatku elektrickej energie pre dobíjanie týchto batérií. Tá sa však aj naďalej vyrába aj v uhoľných elektrárnach: napríklad na nabíjacej stanici pre elektromobily v Nitre svietil nápis, že energiu pre elektromobil vyrobili hornonitrianske hnedouhoľné elektrárne³⁵. Samotná EÚ dnes bojuje s takou praktickou okolnosťou ako je nedostatočná infraštruktúra na nabíjanie elektromobilov, ako aj problém prípadného výpadku, ak sa do verejnej siete pripojí príliš veľký počet vozidiel, ktorý spôsobí preťaženie siete. Zároveň chce od roku 2027 v rámci cestnej dopravy trestať všetkých, ktorí sa diktátu elektromobility nepodriadia prostredníctvom obdobného systému obchodovania s emisiami a platenia za znečisťovanie³⁶, aký je zavedený dnes v oblasti priemyselnej výroby. Aby EÚ donútila ľudí prejsť na, podľa nej, čistejšie palivá, budeme platiť za používanie spaľovacích motorov. Obdobnú politiku plánuje zaviesť aj v oblasti leteckej dopravy, kde chce stanoviť ceny uhlíka, čo zatiaľ platí pre lety v rámci Európskeho hospodárskeho priestoru a odlety do Švajčiarska a Veľkej Británie. Od roku 2024 sa to má vzťahovať aj na zahraničné lety do najvzdialenejších regiónov sveta, čo automaticky predraží ceny leteniek, a tým obmedzí slobodu pohybu pre európskych občanov. S tým súvisí aj príkaz pre dodávateľov leteckých palív zvýšiť minimálny podiel tzv. udržateľných leteckých palív (SAF) primiešaných do kerozínu, a tak ich dodávať letiskám EÚ. Tento prístup sa nevyhol ani námornej doprave, ktorej EÚ stanovila zavádzanie palív z obnoviteľných zdrojov a nízkouhlíkových palív, a zároveň postupné znižovanie ročnej priemernej intenzity skleníkových plynov z energie používanej na palube lodí³⁷. V rámci Priemyselného plánu Zelenej dohody EK stanovila, že Európa sa má stať domovom priemyselných inovácií

a čistých technológií. Súčasťou tohto plánu je aj Akt o emisne neutrálnom priemysle predložený v marci 2023, ktorého cieľom je rozšíriť výrobu čistých technológií v EÚ, vytvoriť ekologické pracovné miesta a zabezpečiť, aby bola Únia dobre vybavená na prechod na čistú energiu. Takýmto spôsobom si EK predstavuje, že vytvorí lepšie podmienky pre projekty s nulovou bilanciou emisií v Európe a priláka nové investície³⁸. V oblasti energetiky EK predstavila v máji 2022 plán REPowerEU, ktorého cieľom má byť urýchlenie zelenej transformácie cez získavanie viac energie z obnoviteľných zdrojov, šetrenie energiou a diverzifikáciou dodávok energie. V marci 2023 EK pritvrdila, keď prijala právne predpisy, ktoré nútia členské štáty zvyšovať svoju kapacitu obnoviteľných zdrojov, a to navýšením záväzku do roku 2030 na minimálne 42,5 % oproti súčasnému cieľu 32 %, pričom jej ambíciou je dosiahnuť 45 %. To si vyžaduje takmer zdvojnásobiť súčasný podiel energie z obnoviteľných zdrojov v EÚ³⁹. Ide o prakticky nevykonateľné ciele, keďže ide o zámery s dlhodobou návratnosťou a minimálnou efektívnosťou, ak sa vynechá jadrová energetika. Tlak na znížovanie energetickej spotreby vychádza z premisy, že to významne zníži emisie a náklady na energiu pre spotrebiteľov a priemysel. Znie to ako návrat do 19. storočia k petrolejovým lampám. EK tiež naplánovala zlepšiť energetickú efektívnosť o 11,7 % do roku 2030, čo od členských štátov vyžaduje medzi 2024 a 2030 dosiahnuť ročné úspory v priemere na úrovni 1,49 %. Rovnako teraz budú musieť zaviesť zlepšenia energetickej efektívnosti prednostne u ľudí postihnutých energetickou chudobou⁴⁰.

EK takisto žiada, aby aj daňový systém, ktorý je výlučne v rukách členských štátov a rozhodnutia v tejto oblasti sa prijímajú jednomyselne, pričom každý členský štát tu má právo veta – o ktoré sa ich ale EÚ snaží v prebiehajúcej diskusii obráť – musí podporovať zelenú transformáciu zavedením „správnych“ stimulov. Práve prebieha v tejto súvislosti diskusia o návrhu EK zosúladiť minimálne daňové sadzby na vykurovanie a dopravu a prostredníctvom daňových systémov trestať tých občanov, ktorí

sa z rôznych dôvodov – vo východnej Európe najmä finančných – rozhodnú nepodriaďiť sa tlaku EK v nasledujúcich desiatich rokoch obnoviť budovy – rozumej aj rodinné domy v súkromných rukách – tak, aby viedli k vyššej energetickej hospodárnosti a efektívnosti využívania zdrojov, teda k tzv. energetickej pasivite domov, prostredníctvom konkrétnych opatrení ako je zatepľovanie, výmena starých okien a/alebo dverí, inštalácia tepelných čerpadiel, modernizácia vykurovacích systémov alebo inštalácia solárnych panelov. Avšak, to si, najmä pri domoch starších viac ako 10 rokov, vyžaduje značné investície, ktoré nie každý k dispozícii má. EK už v tejto oblasti v roku 2021 podnikla praktické kroky v podobe revízie smernice EÚ o energetickej hospodárnosti budov⁴¹. Komisia síce sľubuje na tieto účely prostredníctvom zriadenia nového Sociálno-klimatického fondu na podporu občanov najviac postihnutých alebo ohrozených energetickou či dopravnou chudobou preinvestovať viac ako 86 miliárd eur⁴², ale nie všetci a každý bude schopný vyhovieť stanoveným podmienkam. EK tiež zaviedla povinnosť členských štátov vo verejnom sektore každoročne znížiť spotrebu energie o 1,9 % a renovovať aspoň 3 % celkovej podlahovej plochy budov vo vlastníctve verejnej správy. Od roku 2027 sa aj na budovy a palivá v doprave podobne, ako v priemysle a automobily, bude vzťahovať systém obchodovania s emisiami a za znečistenie sa bude platiť, čo podľa EK má zvýšiť motiváciu používať čistejšie palivá a investovať do čistých technológií⁴³. To všetko nariadené zhora, neosobnou, odcudzenou autoritou, ktorá podlieha konštantnej kritike žijúcich a živých občanov a obyvateľov európskeho kontinentu. V spoločnosti už dlhé roky koluje anekdota o zdanení vzduchu, ktorý človek dýcha. Zelená dohoda sa ukazuje ako praktické stelesnenie tejto anekdoty, ktorá však už nevyvoláva ale ani úsmev na perách. Rúca však mýtus o demokracii a plnej občianskej participácii a vyvoláva obavy z budúcnosti európskeho kontinentu.

Záver

V rozhovore pre CNN Prima News sa bývalí českí prezidenti Václav Klaus a Miloš Zeman vyjadrili k tzv. zelenej ideológii, ktorá dnes ovláda transatlantický priestor a Európu zvlášť, ako o totalitnej ideológii svojho druhu, ktorá sa vyznačuje netoleranciou a neochotou k dialógu vedúcou k ekonomickej záhube doteraz bohatej Európy. Citujúc Marxa sa Miloš Zeman o ideológii vyjadril ako o falošnom vedomí, fanatickej viere a novom orwellizme, ktoré podľa Václava Klauza vedie súčasnú politickú reprezentáciu členských štátov EÚ bez protestov k nekritickému, akceptovaniu autoritatívneho diktátu – doslova „šialenosti“ – predsedníčky EK von der Leyenovej⁴⁴.

Vnímajúc a poznajúc pozadie rozhodovacieho mechanizmu v rámci EÚ a možnosti lobingu a ovplyvňovania vzniku novej legislatívy a tým aj smerovania politik Európskej únie, ako to vidieť na Európskej zelenej dohode, možno konštatovať, že v tomto smere sa EÚ transformuje na autoritatívny nehumánny a odosobnený mechanizmus presadzujúci korporátne záujmy, ktoré v neoliberalnom kapitalistickom ekonomickom systéme takisto zastávajú odosobnené, nehumánne záujmy, čo potvrdzuje aj štúdia organizácie Corporate Europe Observatory, v ktorej sa tvrdí, že na zasadnutia kľúčových výborov Rady sa so svojimi požiadavkami skôr dostanú zástupcovia priemyslu a korporácií ako zástupcovia zamestnancov a občanov. Podnikateľské záujmy prevyšujú v pomere 13:1 účasť odborov a mimovládnych organizácií. Toto ich privilegované postavenie podčiarkujú aj samotní ministri členských štátov a úradníci, ktorí vo veľkej väčšine otázok vystupujú ako prostredníci a hovorcovia korporátnych záujmov⁴⁵.

(Štúdia je súčasťou výstupu vedeckého grantu VEGA 2/0072/21 Úlohy politickej filozofie v kontexte antropocénu.)

POZNÁMKY pod čiarou

¹ Štúdia vznikla ako súčasť realizácie projektu VEGA 2/0072/21 *Úlohy politickej filozofie v kontexte antropocénu*

² Pozri: COHEN, K.M., FINNEY, S.C., GIBBARD, P.L. & FAN, J.-X. 2021. The ICS Inter-

- national Crhonostratigraphic Chart. Episodes 36 online: www.stratigraphy.org.
- ³ Zavedenie terminu sa pripisuje ekológovi a botanikovi Eugeneovi F. Stoermerovi, ktorý termín začal používať v 80. rokoch 20. storočia. Popularitu mu však priniesol až holandský atmosférický chemik Paul Josef Crutzen po roku 2000.
- ⁴ Súkromná mailová komunikácia.
- ⁵ ŠTÁHEL, R. 2019. *Pojem krízy v environmentálnom myslení*. s. 11.
- ⁶ FULÍNOVÁ, E. 2021. *Zrcadlo človeka*. s. 53
- ⁷ LATOUR, B. 2017. *Facing Gaia: Eight Lectures on the New Climate Regime*.
- ⁸ Noviny Latour použil na ilustráciu toho, ako sa miešajú a vzájomne prelinkujú ekonomické, politické, kultúrne a športové reakcie. V novinách možno skákať od volieb ku globálnym hrozbám či výsledkom NHL. Tu si ekonomika, politika, veda, kultúra, náboženstvo rozdeľujú obsah akoby sa nechumelilo. Zatiaľ pomyselný gordický uzol podľa Latoura „preťali“ analytici, „smerovka sa rozdvajila: vľavo poznanie vecí, vpravo zisk, moc a politika“. (LATOUR, B. 2003. *Nikdy sme neboli moderní*. s. 13).
- ⁹ LATOUR, B. 2003. *Nikdy sme neboli moderní*. s. 13
- ¹⁰ MOORE, J. W. 2016. *Anthropocene or Capitalocene?* s. 1-11.
- ¹¹ článok 3 Zmluvy o Európskej únii, Konsolidované znenie, s. 17
- ¹² Environmentálne normy EÚ sú najprísnejšie na svete.
- ¹³ Ochrana prírodného bohatstva a zastavenie úbytku ohrozených druhov a biotopov sa v EÚ uskutočňuje prostredníctvom siete 26 tisíc chránených prírodných území, známej ako Natura 2000. Táto pokrýva 20 % územia EÚ. V tomto prípade sa nejedná o prírodné rezervácie ale o zóny, v ktorých je možné uskutočňovať udržateľné ľudské aktivity bez toho, aby ohrozovali vzácne a ohrozené druhy a biotopy.
- ¹⁴ Environmentálne opatrenia v oblasti ekologického hospodárstva sa zameriavajú na podporu jednotlivcov a podnikov pri zachovávaní prírodných zdrojov, znižovanie environmentálneho vplyvu výroby a spotreby, zabezpečenie nakladania s odpadom ako so zdrojom, predchádzanie alebo znižovanie nedostatku vody v EÚ.
- ¹⁵ V súvislosti s ochranou zdravia a blahobytu ľudí sa politika EÚ zameriava na zabezpečenie čistej pitnej vody a vody určenej na kúpanie, zlepšenie kvality ovzdušia a zníženie hluku, zníženie alebo odstránenie účinkov škodlivých chemických látok.
- ¹⁶ článok 11 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, Konsolidované znenie, s. 53, článok 100a JEA
- ¹⁷ článok 191 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, Konsolidované znenie, s. 132
- ¹⁸ článok 191 odsek 2 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, Konsolidované znenie, s. 132
- ¹⁹ článok 191 odsek 4 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, Konsolidované znenie, s. 133
- ²⁰ EÚ pristúpila k Bernskej zmluve o ochrane európskej fauny a flóry z roku 1979, k Rámcovému dohovoru OSN o zmene klímy (UNFCCC) z Rio de Janeiro v roku 1992, k Kjótskemu protokolu z roku 1997, k Aarhskej dohode z roku 1998, ako aj Parížskej dohode z roku 2015 (platnosť nadobudla v roku 2016).
- ²¹ Brhlíková, R. 2014. *Politiky Európskej únie po Lisabone*. s. 152-158
- ²² Priority Európskej únie na roky 2019 – 2024. [dostupné online]: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-priorities/european-union-priorities-2019-2024_sk
- ²³ Tamže
- ²⁴ Pozri: Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2021/1119 z 30. júna 2021, ktorým sa stanovuje rámec na dosiahnutie klimatickej neutrality a menia nariadenia (ES) č. 401/2009 a (EÚ) 2018/1999 (európsky právny predpis v oblasti klímy). PE/27/2021/REV/1. Ú. v. EÚ L 243, 9. 7. 2021, s. 1 – 17. [dostupné online]: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A32021R1119>
- ²⁵ Ako prechodný cieľ toto nariadenie stanovuje znížiť čisté emisie skleníkových plynov do roku 2030 aspoň o 55 %, v porovnaní s úrovňami z roku 1990. Pozri: Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2021/1119 z 30. júna 2021.
- ²⁶ 28. konferencia Organizácie Spojených národov o zmene klímy (COP 28) sa uskutoční v Dubaji v Spojených arabských emirátoch od 30. novembra do 12. decembra 2023.
- ²⁷ Opatrenia v oblasti klímy a Európska zelená dohoda. [dostupné online]: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal_sk
- ²⁸ Európska komisia. 2019. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: The European Green Deal. [dostupné online]: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf
- ²⁹ Tamže
- ³⁰ Kvôli neuspokojivým výsledkom bola táto stratégia v roku 2005 pod názvom Stratégia rastu a zamestnanosti revidovaná. Ani to však nevedlo k vybudovaniu najkonkurencieschopnejšej a najdynamickejšej ekonomiky sveta založenej na poznatkoch a vzdelaní ako si kládla za cieľ. To, čo jej naozaj chýbalo a čo spôsobí aj krach Zelenéj dohody je nedostatok zdrojov a jej násilné pretláčanie do každodenného života občanov.
- ³¹ V Holandsku vlastník veľkého naftového SUV s hmotnosťou niekde medzi 2,6 a 2,7 tony ročne zaň zaplatí daň vo výške 4 100 eur, pri jeho registrácii platí ďalšiu emisnú daň a navyše naozaj silné autá sú tam oveľa drahšie, ako inde v Európe. Napríklad, ak by si vlastník chcel zaregistrovať Mercedes G63 AMG, ktorý má deklarované emisie 370 gramov na kilometer, tak emisná daň toto auto zdrazí
- o 24 492 eur, nehovoriac o tom, že už v základe je tam toto auto o vyše 90-tisíc eur drahšie, než na Slovensku. Popritom tam zdraželi fosílna palivá tak, že na najdrahších pumpách cena benzínu po prvýkrát prekročila dvojeurovú hranicu. V decembri 2020 bol v Holandsku podiel elektromobilov na celkovom predaji áut takmer 70 percent! Pozri: DOMČEK, M. 2021. Šéf Volkswagenu: Elektromobily netreba zlacňovať, stačí zdražieť naftu! Pravda 3. 8. 2021 6:00 [dostupné online]: <https://auto.pravda.sk/magazin/clanok/596109-sef-volkswagenu-elektromobily-netreba-zlacnovat-staci-zdrazit-naftu/>
- Pokiaľ ide o ceny nafty a benzínu, dnes v roku 2023, sa ich cena naprieč celou Európskou úniou pohybuje vo výške do 2 eurá za liter, a tento nárast ceny nespôsobuje nedostatok fosílnych palív alebo ich vysoká cena na trhu, ale restriktívne a daňové opatrenia zavedené členskými štátmi EÚ akoby sa riadili odporúčaním šéfa Volkswagenu. Samotný Volkswagen je dnes kvôli výrobe elektromobilov v kríze a hrozí prepúšťaním zamestnancov. Navyše nedokáže ani konkurovať lacnejšej výrobe elektromobilov v Číne.
- ³² Inak povedané – zdražiť palivá pre autá so spaľovacími motormi, v prvom rade naftu tak, aby sa ju motoristom už jednoducho neoplatilo kupovať. A presne táto politika sa začala naprieč celou EÚ praktizovať. Pozri: DOMČEK, M. 2021. Šéf Volkswagenu: Elektromobily netreba zlacňovať, stačí zdražieť naftu! Pravda 3. 8. 2021 6:00 [dostupné online]: <https://auto.pravda.sk/magazin/clanok/596109-sef-volkswagenu-elektromobily-netreba-zlacnovat-staci-zdrazit-naftu/>
- ³³ Paradoxne, a taká tvár zelenej politiky, švédska žiačka Gréta Thunberg, veľkolepo prijímaná oficiálnymi predstaviteľmi štátov a medzinárodných organizácií ako OSN a EÚ, sa dnes stáva pre vládnuci establišment, aj pre predstaviteľov EÚ nežiaducou, keďže jej súčasné aktivity a postoje nekorešpondujú so všeobecne pretláčanou jednou agendou a názorom.
- ³⁴ Rôzne štúdie ukazujú, že 52 % svetových emisií pochádza len z 25 vyspelých miest, že USA produkujú najviac skleníkových plynov na hlavu a že za znečistenie sú zodpovedné predovšetkým nadnárodné korporácie, nie obyčajní ľudia. A korporácie sú si toho veľmi dobre vedomé.
- ³⁵ BRHLÍKOVÁ, R. 2021. Extrémizmus v oficiálnej rétorike európskych inštitúcií. s. 139-160.
- ³⁶ Opatrenia v oblasti klímy a Európska zelená dohoda. [dostupné online]: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal_sk
- ³⁷ Opatrenia v oblasti klímy a Európska zelená dohoda. [dostupné online]: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal_sk
- ³⁸ Tamže

³⁹ Tamže

⁴⁰ Tamže

⁴¹ Opatrenia v oblasti klímy a Európska zelená dohoda. [dostupné online]: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal_sk

⁴² Tamže

⁴³ Tamže

⁴⁴ Speciál CNN Prima NEWS: Václav Klaus a Miloš Zeman vzpomínajú na sametovou revolúciu. 17. 11. 2023. [dostupné online]: <https://www.youtube.com/watch?v=GadLzv3HiKY&t=2800>

⁴⁵ Corporate Europe Observatory: Off the Hook. June 2021 [dostupné online]: <https://corporateeurope.org/en/2021/06/hook>

Zdroje

BRHLÍKOVÁ, R. 2014. *Politiky Európskej únie po Lisabone*. 1. vyd. Nitra: UKF. 326 s. ISBN 978-80-558-0478-1.

BRHLÍKOVÁ, R. 2021. Extrémizmus v oficiálnej rétorike európskych inštitúcií. In: Lenka Diener, Tomáš Jahelka (editori): *Kríza demokracie a nárast extrémistických nálad v Európe*. Trnava: TU, 2021. ISBN 978-80-568-0433-9, s. 139-160.

BRHLÍKOVÁ, R. 2022. Autoritarizmus ako realita postdemokratickej spoločnosti 21. storočia. In: Daniel Dobias, Tomáš Dvorský, Ján Ruman (ed.): *Medzi právnym štátom a bezprávím. Kam kráčaš demokracia : košické politologické dialógy*. Košice: UPJŠ Košice - ŠafárikPress, 2022. ISBN 978-80-574-0159-9, s. 195-214.

COHEN, K.M., FINNEY, S.C., GIBBARD, P.L. & FAN, J.-X. 2021. The ICS International Chronostratigraphic Chart. Episodes 36. [dostupné online]: www.stratigraphy.org

Corporate Europe Observatory: Off the Hook. June 2021 [dostupné online]: <https://corporateeurope.org/en/2021/06/hook>

DOMČEK, M. 2021. *Šéf Volkswagenu: Elektromobily netreba zlacňovať, stačí zdražieť naftu!* Pravda 3. 8. 2021 6:00 [dostupné online]: <https://auto.pravda.sk/magazin/clanok/596109-sef-volkswagenu-elektromobily-netreba-zlacnovat-staci-zdrazit-naftu/>

Európska komisia. 2019. *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: The European Green Deal*. [dostupné online]: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf

FULÍNOVÁ, E. 2021. Zrcadlo človeka. In: *Antropocén*. 1. vydanie. Praha: Academia, 2021. ISBN 978-80-200-3129-7. s. 52 – 72

Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Charta základných práv Európskej únie. 2010. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie.

LATOUR, B. 2003. *Nikdy sme neboli moderní*. 1. vydanie. Bratislava: KALLIGRAM. ISBN 80-7149-595-6

LATOUR, B. 2017. *Facing Gaia: Eight Lectures on the New Climate Regime*. 1. vydanie. Cambridge, UK: Polity Press. 382 p. ISBN 978-0-7456-8433-8.

MOORE, J. W. 2016. Anthropocene or Capitalocene? Nature, History and the Crisis of Capitalism. In J. W. Moore (ed.). *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History and the Crisis of Capitalism*. Oakland, CA: PM Press. 222 s. ISBN: 978-1-62963-148-6.

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2021/1119 z 30. júna 2021, ktorým sa stanovuje rámec na dosiahnutie klimatickej neutrality a menia nariadenia (ES) č. 401/2009 a (EÚ) 2018/1999 (európsky právny predpis v oblasti klímy). PE/27/2021/REV/1. Ú. v. EÚ L 243, 9. 7. 2021, s. 1 – 17. [dostupné online]: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A32021R1119>

Opatrenia v oblasti klímy a Európska zelená dohoda. [dostupné online]: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal_sk

Priority Európskej únie na roky 2019 – 2024. [dostupné online]: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-priorities/european-union-priorities-2019-2024_sk

Speciál CNN Prima NEWS: Václav Klaus a Miloš Zeman vzpomínajú na sametovou revolúciu. 17. 11. 2023 [dostupné online]: <https://www.youtube.com/watch?v=GadLzv3HiKY&t=2800>

SŤAHL, R. 2019. *Pojem krízy v environmentálnom myslení*. 1. vydanie. Bratislava: IRIS. 192 s. ISBN 978-80-8200-038-5.

DÁ SA UDRŽAŤ TRVALÝ A NEKONEČNÝ RAST?

prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc.

Katedra filozofie a politológie FF UKF v Nitre

Krno, S.: Can continuous and endless growth be sustained?

CIVITAS, 2023, Vol. 29, No. 64, p

Abstract

In his study, the author is looking for the reasons why humanity is unable to foresee and manage the global environmental crisis. He leans towards the view of the Nitrian school of eco-philosophy that the same evolutionary strategy that has helped man survive and develop for millennia is harming him today.

Pred viac než polstoročím vyšla publikácia československých vedcov pod vedením Radovanu Richtu s názvom *Civilizace na rozcestí*. Jej autori sa z viacerých vedných disciplín pustili do diagnózy spoločnosti na stupni vývoja, keď sa veda stáva výraznou a v mnohých ohľadoch určujúcou výrobnou silou. Obsah publikácie prekročil dobu, ale aj hranice vtedajšieho Československa. Autori sa držali pri zemi, overených faktov a zaužívaných vedeckých postupov. Nevzlietli inšpirovaní futurologickými snami. Napriek zdravej skepse, ich vety vyznievajú ako triezva oslava rozumného uchopenia vedecko-technickej revolúcie. V štyroch kapitolách riešia problémy hospodárstva, vedy, nových technológií, vzdelania, zmyslu, kultúry práce, ľudských potrieb, modely riadenia spoločnosti a pod. Kniha nevyznieva technokraticky. Neobchádzajú ani problémy životného prostredia a otázky vzťahu človeka k prírode.

„*Industriální výroba a urbanizace oddálila člověka od přírody. Avšak čím víc jej svazuje do přediva jednostranných, nezvládnutých umělých struktur, značně vzdálených podmínkám lidského rozvoje, tím víc v něm vyvolává novou, specifickou potřebu civilizace: potřebu přírody – styku s oním původně lhostejným naturálním okolím, jež kdysi hrálo roli nelítostné ruky osudu. Bezvýchodná oscilace mezi těmito dvěma póly proháni moderního člověka stále rychlejším tempem po nekonečné trase sem a tam.*

Před 50 léty zajel průměrný Američan jen několikrát za život do některého ná-

rodního parku, lesa nebo rekreační oblasti; v roce 1946 už téměř každým rokem; v roce 1960 víc než 2krát ročně; pro rok 2000 počítají previze s fantastickou frekvencí jedné návštěvy za 3 týdny. Hrozivý útok na přírodní prostředí, živelný proud rekreace se postupně ovšem dostává do protikladu s vlastními cíli: vznikají přeplněné rekreační aglomerace (chatařské oblasti, tábořiště atd.) s hlukem, znečištěním ovzduší, půdy i vody; při dnešní strmé křivce stačí v hustě zalidněné zemi (jako je ČSSR) 10-20 let k devastaci krajiny; zabránit jí může jen promyšlená a důsledně sledovaná koncepce ochrany přírody, počínaje zastavením dalšího extenzivního drobení industrializace, kombinací výškových zástavby a rodinných domků – přes dislokaci široké škály rekreačních oblastí, »chatových měst«, tábořiště, kempinků atd., až po vymezení »oblastí ticha«, národních parků“¹

O dva roky nato sa zrodila vo Švédsku výzva usporiadať celosvetové rokovanie o problémoch životného prostredia. Po štyroch rokoch priprav, 5. až 16. júna 1972, sa v Štokholme uskutočnila pod záštitou Organizácie spojených národov konferencia, ktorej delegáti zastupovali 122 členských štátov. Zástupcovia sa opierali o. i. o viaceré vedecké výstupy vrátane textu Rímskeho klubu². Jeho prvá správa³ s názvom *Hranice rastu*⁴ predstavuje výsledok práce 17 vedcov, ktorí dielčie výsledky prezentovali na medzinárodných konferenciách v Moskve a Rio de Janeiru v lete 1971. Autori už neboli tak optimistickí ako v prípade *Civilizácie na rúžcestí*. Pomo-

cou počítačovej simulácie exponenciálneho ekonomického a populačného rastu s limitovanými zdrojmi pracovali so štyrmi alternatívami rozvoja. Bez panikárenia varovali hlavy štátov a vlády. Podľa nich rast svetovej populácie a ekonomiky narazí na zásadné problémy, ako je znečistenie životného prostredia, vyčerpanie zdrojov, zmenu klímy a s ňou spojenú ekologickú migráciu a pod.

Deklarácia s 26 princípmi⁵, akčný plán so 109 odporúčaniami a Záverečná rezolúcia sa nerodili ľahko. Ekonomicky najvyspelejšie štáty sa nachádzali v inej realite, mali iné historické skúsenosti a objektívne aj iný pohľad na svetové dianie ako rozvojové krajiny.

Na počesť prvého dňa rokovania sa stal piaty jún Svetovým dňom životného prostredia. Prešlo desaťročie a v stovke vlád, teda viac než v polovici členských štátov OSN, vznikli ministerstvá životného prostredia.

Spomínané intelektuálne texty a politické aktivity súvisia s tým, že zhruba od polovice 20. storočia pozorujeme výrazné zrýchľovanie striedania holocénu, ktorý od konca ľadovej doby okolo roku 9 700 p. n. l. priniesol ústup lovu a zberačstva, nástup chovu a obrábanie pôdy, s ním spojeného klčovania lesov a úpravy tokov riek a nasledujúcich technologických a spoločenských zmien. Nové obdobie nazývame antropocén (z gréc. *anthropo* = človek, *kainos* = nový)⁶, kedy sa aktivita človeka stáva prvý raz aj zásadným geologickým činiteľom. Podľa niektorých

autorov sa začalo už skôr, dávno pred koncom druhej svetovej vojny. Mnohé korene problémov, ktoré sú dnes vlastné antropocénu, siahajú do podstatne staršieho dáta. Podľa Beáty Izsófovej: „Po skončení doby ľadovej a objavení poľnohospodárstva došlo k rýchlej zmene situácie v súvislosti s kultúrnym aj demografickým vývojom. Prudký a intenzívny populačný rast sa uskutočnil primárne v oblastiach s najlepšimi podmienkami pre poľnohospodárstvo, teda na území dnešnej Číny a Indie.“¹⁷

Švédsky meteorológ zaviedol pojem skleníkový⁸ efekt v roku 1901, ale to tento jav, pri ktorom sa hromadí teplo na zemskom povrchu, vysvetlil už v roku 1824 francúzsky matematik a fyzik Jean B. J. Fourier. Podiel kysličníka uhličitého nenašiel iba vo vzdušnom obale. Jeho zvýšená koncentrácia v uzavretej miestnosti (tzv. vydýchaný vzduch) v krátkom okamihu znižuje našu schopnosť koncentrovať sa a v dlhodobom horizonte aj náš zdravotný stav. Ako je to pod holým nebom (*frilufslífv*), o ktorom písal Arne Næss, zakladateľ hlbinej ekológie a ekofilozofie?

Zmena fyzicky merateľných parametrov, teda nie pseudovedeckých argumentov, je evidentná. Vedci sa nesporia o tom, či existuje, ale o tom, nakoľko ide o bežný prírodný cyklus, na ktorý nepriamo upozorňuje jedna z najstarších, ak nie najstaršia známa, asi pred tromi tisícročiami v Číne fyzicky vytvorená publikácia I-ťing (Kniha premien), alebo či hlavnú úlohu a tým aj vinu zohráva Homo sapiens, čo zdôrazňuje environmentalistika, ktorá spája poznatky prírodných, technických, spoločenských a iných vied. Táto nová veda vytvára priestor pre environmentalizmus, „svetonázor, filozofické smerovanie založené na duchovnej hygiene, etike, hospodárnosti, úcte k životu a snahe o zachovanie biologickej rôznorodosti Ako každá ideológia, aj environmentalizmus sa zrodil z krízy. Tak ako unavené a morálne i ekonomicky vyčerpané rímske impérium vytvorilo podhubie pre zrod kresťanstva a ako neskôr mnohonárodné monarchie vo svojej skostnatenosti a strnulosti vytvorili liaheň nacionalizmu, raný kapitalizmus so svojou predátorskou podobou ku vzniku ideí komunizmu aj fa-

šizmu, tak aj kríza kultúry a zdevastované prírodné prostredie dali dostatok podnetov pre vznik environmentalizmu.“¹⁹

Doterajšie veľké zmeny klímy spôsobovali rapídne zníženie pestrosti flóry a fauny. Aj keď procesy podnebných tranzícií trvali niekedy aj desaťtisíce rokov, mnohé druhy zvierat a rastlín sa nedokázali prispôsobiť a dnes už neexistujú. Súčasné zlomy sú veľmi náhle. Ako ich zvládne Homo sapiens? Nejde iba o skleníkové plyny, otepľovanie, znížovanie biologickej variability, ale aj o pokles zásob pitnej vody, prudké zmeny počasia za krátke obdobie, vysušovanie a rast plochy neobývatelných území. To všetko je späť s nárastom populácie, o ktorej sa nediskutuje kvôli politickej korektnosti zodpovedne, a neustálym tlakom na rast spotreby. Z pojmu rast sa stalo zbožštené heslo, šírené dvadsaťštyri hodín denne evolučne zdokonalenou premyslenou reklamou. Zabúda sa pritom, že poznáme zákon zachovania energie hmotnosti (Galileo Galilei, 17. storočie) a hmotnosti (Michail V. Lomonosov, 18. storočie). Naš fyzický svet je, žiaľ, konečný. Trvale neexistuje

nič pozemské (zase pripomínam knihu premien) a ani udržateľný rast. V bežnej politickej praxi politická strana, ktorá nesľubí rast, ostáva nevoliteľná.

Juraj Kučírek vnímal ekologickú krízu ako sociálnu otázku. Podľa neho: „*primárne ohrozenie súčasného ľudstva nevyplýva ani tak z jeho negatívneho zásahu do ekologickej rovnováhy Zeme a katastrofálnej devastácie životného prostredia, ako z jeho neschopnosti riešiť a riadiť vlastné sociálne dianie.*“¹⁰ Na tento prístup nadviazal Ivan Dubnička, ktorý, ako poznamenal Richard Šťáhel: „*odmieta vidieť príčiny tejto krízy iba v antropocentrizme monoteistických náboženstiev či moderného sekulárneho humanizmu, rovnako ako biocentrické koncepcie hľadajúce východisko z krízy v odmietnutí antropocentrizmu. Dubnička pritom poukazuje nielen na vnútorné rozpory biocentrizmu, ale naznačuje aj problematiku transformácie biocentrických konceptov do ekonomicko-politickej reality. Jeho reflexia globálnej environmentálnej krízy tak nemá iba čisto teoretický charakter, ale má aj značný praktický aspekt, prakticky v zmysle Aristotelovho chápania praktickej filozofie.*“¹¹

Ivan Dubnička vo svojich mnohých prácach zdôrazňuje fakt, že „*produkcia nadprodukcie, jej kumulovanie a konzumácia sú hlavnými príčinnými javmi globálnej environmentálnej krízy.*“¹² Možno s ním súhlasiť, že táto evolučná stratégia druhu Homo sapiens sa uplatňuje od prvopočiatku ľudských dejín.¹³ Človek tam, kde dosiahol dostatočnú nadprodukciu, bol vďaka navonok nadbytočným zásobám, pripravený na vrtochy počasia, zmeny klímy, záplavy, suchá, neúrodu a nedostatok lovnej zvere. Keď dosiahol nadprodukciu, tak si vytvoril časový a psycho-sociálny priestor pre činnosť, ktorá nie je bezprostredne spätá s bojom o každodenné prežitie. Premýšľal aj o vzdialenejších metách, neriešil iba otázky taktiky, ale aj životnej stratégie, začal abstraktne myslieť. Výtvorné talenty sa pustili do maľovania. V širokých vrstvách sa umocňovala fantázia. Tým všetkým aj ďalším sa zásadne odlišil od zvierat, s ktorými má však veľa spoločného.

Anna Mravcová vidí za skutočnosťou, že environmentálni občania sami nie sú schopní dosahovať „*dostatočné,*

efektívne a merateľné environmentálne zmeny, ... dve hlavné príčiny. Prvou je práve absencia moci. Druhou je spochybňovanie schopnosti ľudí dobrovoľne dlhodobo a účinne obmedzovať svoje slobody.“¹⁴

Jaroslava Maximová zdôrazňuje, že: „*The relationship of freedom and responsibility is not symmetrical, since responsibility is linked to freedom of action, but the freedom of action is not so closely linked to responsibility. If we want to stop the environmental crisis, we need to “slow down” and try to balance the rights and duties, the individuals’ claims for well-being, and the corresponding duties resulting from the impact of their actions on the social milieu and the environment.*“¹⁵

V prírodných a technických vedách, ktoré skúmajú milióny rokov stabilné zákonitosti, keď sa zmení suma poznatkov, dochádza k prehodnocovaniu, novým termínom a záverom, o čom svedčí o. i. posledné poldruha storočia vo fyzike, aj k myšlienkovým revolúciám. Spoločenské vedy pôsobia trochu skostnatejšie. Ich slobodu zúžila spomínaná politická korektnosť a s ňou súvisiaci strach z laickej verejnej ostrakizácie. Vzhľadom na predmet výskumu si to vyžaduje opačný, omnoho dynamickjší prístup. Spoločnosť sa na rozdiel napr. od mikročastíc, o ktorých vieme omnoho viac ako pri ich objavoch, ale ostávajú tie isté, dynamicky mení. Od politickej vedy k praxi nie je až tak ďaleko. Pojmy, predstavy, túžby a inštitúcie z 19. storočia sa nepomôžu vymotať z labyrintu, ktorý na konci minulého tisícročia nazval Colin Crouch postdemokracia. Podobne je to aj so spomínanými environmentálnymi problémami. Napriek tomu, že máme demokratické ústavy, zákony, vyhlášky inštitúcie a že každý deň sa vo verejnom priestore vyslovujú otázky o prírodnom a životnom prostredí, uvedené problémy sa prehľbujú. Spoločnosť ako celok, ani jej lídri nevedia včas a adekvátne reagovať. Vývoj chytajú za chvost. Krátky volebný cyklus pomáha všeličomu, ale nie zásadným prelomovým krokom, ktorých výsledky sa ukážu až v nasledujúcich generáciách. Prastará osvedčená stratégia prežitia tisícročia pomáhala človeku prežiť a neskôr aj rozvíjať sa, sa na našej planéte stala brzdou. Turistu, stotožnenému s koncepciou rastu a spotreby,

ktorý si naplní ťažký batoh navonok praktickými vecami, aby sa vo vysokých horách pohyboval pohodlnejšie a bezpečnejšie, čaká pravý opak. Kráča pomaly, lapá dych, rýchlo ho začnú bolieť plecia, neskôr možno chrbát, nevníma krásu i riziká okolia, sústredí sa iba na kilograme, ktoré dobrovoľne vláči. Lahšie sa šmykne, vytkne si nohu. Rýchlo sa unaví, často si sadá, je hladnejší, potrebuje viac dní na výkon a tým aj viac jedla a ešte ťažší batoh. Dobrovoľne sa dostáva do začarovaného kruhu. Stratégia, ktorú považoval za samozrejmosť a ktorá mu inde a inokedy pomáhala, ho v zmenenom prostredí ničí. Preťažený sa vrhá do veľkého nebezpečia.

Jedinec, veľká skupina i ľudstvo ako také nie je tým, čo i o sebe myslí a cíti. Jean-Paul Sartre tvrdil, že jeho podstatu spoznáme v aktivite, v ktorej sa usiluje zmeniť svoje postavenie, prostredie a život. Teda je paradoxne, tým, čo nie je. Všetko je v našich rukách.

(Štúdia je súčasťou výstupu vedeckého grantu VEGA 2/0072/21 Úlohy politickej filozofie v kontexte antropocénu.)

POZNÁMKY pod čiarou

- 1 RICHTA, Radovan a kol.: *Civilizace na rozcestí: společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce*. Praha: Svoboda 1966, 236 s.
- 2 Rímsky klub predstavuje medzinárodnú organizáciu založenú v roku 1968 talianskym podnikateľom najmä v oblasti automobilového priemyslu a dopravy Aureliom Pecceim, ktorého zvolili aj za prvého prezidenta RK. Zdrúžuje špičkových vedcov, politikov, priemyselníkov a iných spoločensky mimoriadne aktívnych osobností.
- 3 Štúdiu financovala Nadácia Volkswagenu.
- 4 MEADOWS, Donella a kol.: *The limits to growth: a report for the club of Rome's project on the predicament of mankind*. New York: Universe books 1972, 205 s. Kniha vyšla už vo vyše 30 miliónoch výtlačkov v troch desiatkach jazykov.
- 5 Text obsahuje vážne výzvy na vlády:
  1. treba presadzovať ľudské práva, odsúdiť apartheid a kolonializmus
  2. Je potrebné chrániť prírodné zdroje
  3. Je potrebné mať pod kontrolou schopnosť Zeme poskytovať obnoviteľné zdroje
  4. Musíme chrániť voľne žijúce živočíchy
  5. Neobnoviteľné zdroje musia byť zdieľané a nevyčerpané
  6. Znečistenie nesmie prekračovať samočistiacu schopnosť prostredia

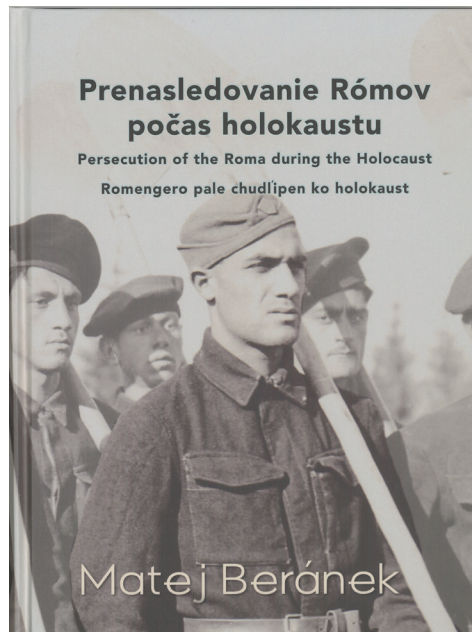
7. Je potrebné sa vyvarovať škodlivému znečisteniu oceánov
  8. Pre zlepšenie životného prostredia je potrebný vývoj
  9. Rozvojové krajiny potrebujú pomoc
  10. Rozvojové krajiny musia mať možnosť predávať produkty za ceny, ktoré zahŕňajú aj ochranu životného prostredia
  11. Politika životného prostredia nesmie brániť rozvoju
  12. Rozvojové krajiny potrebujú investície na zabezpečenie ochrany životného prostredia
  13. Je potrebné integrované plánovanie rozvoja
  14. Racionálne plánovanie by malo riešiť konflikty medzi prostredím a rozvojom
  15. Plánovanie ľudských sídiel musí eliminovať ekologické problémy
  16. Vlády by mali napláňovať svoju vlastnú vhodnú populačnú politiku
  17. Národné inštitúcie musia plánovať rozvoj prírodných zdrojov štátov
  18. Na zlepšenie životného prostredia je potrebné využívať vedu a technológie
  19. Ekologická výchova je zásadná
  20. Je potrebné podporovať výskum v oblasti životného prostredia, najmä v rozvojových krajinách
  21. Štáty môžu využívať svoje zdroje, ako si želajú, ale nesmú ohroziť ostatných
  22. Poškodeným štátom treba poskytnúť kompenzácie
  23. Každý národ musí stanoviť svoje vlastné normy
  24. V medzinárodných otázkach musí fungovať spolupráca
  25. Medzinárodné organizácie by mali prispieť k zlepšeniu životného prostredia
  26. Je potrebné odstrániť zbrane hromadného ničenia.
- ⁶ Tento pojem zaviedol holandský ekológ a botanik Eugen F. Stoermer. Jeho ďalším propagátorom sa stal meteorológ a atmosférický chemik sa stal nositeľ Nobelovej ceny za chémiu Paul Jozef Crutzen.
  - ⁷ IZSÓFOVÁ, Beáta: Čína a India v kontexte orientalizmu. Nitra: UKF, 2022, s. 149.
  - ⁸ Hlavný podiel skleníkových plynov tvorí vodná para (H_2O – 1,3 % z atmosféry, 36–70 % zo skleníkových plynov), kyslíčnik uhličitý (CO_2 – 0,36 %, 9–26 %,), methan (CH_4 , 0,17 %, 4–9 %), ozón (O_3 , 0,03 %, 3–7 %) a kyslíčnik dusný (N_2O – 0,03 %).
  - ⁹ DUBNIČKA, Ivan: Kultúra a environmentálna kríza. Nitra: UKF 2007, s. 26.
  - ¹⁰ KUČÍREK, Juraj: Ekofilozofia včera, dnes a zajtra. Nitra: UKF 2016, s. 85.

- ¹¹ ŠTAHEL, Richard: Kritika biocentrizmu v diele Ivana Dubničku. In: Filozofia, kultúra, environment. Nitra UKF 2016, s. 123.
- ¹² DUBNIČKA, Ivan: Kultúra a environmentálna kríza. Nitra: UKF 2007, s. 20.
- ¹³ DUBNIČKA, Ivan: Genéza environmentálnej krízy. Pokus o evolucionistickú interpretáciu. In: DUBNIČKA, I. (ed.): Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie „Ekofilozofia včera, dnes a zajtra“. Nitra: UKF 2009, s. 90.
- ¹⁴ MRAVCOVÁ, Anna: Environmentálne občianstvo v kontexte súčasného vývoja a bezprostredného ohrozenia. In: Filozofia, roč. 75 č. 10, 2020, s. 851.
- ¹⁵ MAXIMOVÁ, Jarmila: From Rights to Duties and Responsibilities: A Challenge for Contemporary Democracies. In: Logos. Vilnius, č. 109, 2021, s. 104–105. V preklade: „Vzťah slobody a zodpovednosti nie je symetrický, keďže zodpovednosť je spojená so slobodou konania, ale sloboda konania nie je tak úzko spojená so zodpovednosťou. Ak chceme zastaviť environmentálnu krízu, musíme „spomaliť“ a pokúsiť sa vyvážiť práva a povinnosti, nároky jednotlivcov na pohodu a zodpovedajúce povinnosti vyplývajúce z dopadu ich konania na sociálne prostredie a životné prostredie.“

Matej Beránek: Prenasledovanie Rómov počas holokaustu. Persecution of the Roma during the Holocaust Romengero pale chudlípen ko holokaust

SNM – Múzeum židovskej kultúry v Bratislave, Edícia Judaica Slovaca, Zväzok č.135, 225 s., Bratislava 2023, ISBN 978-80-8060-545-2

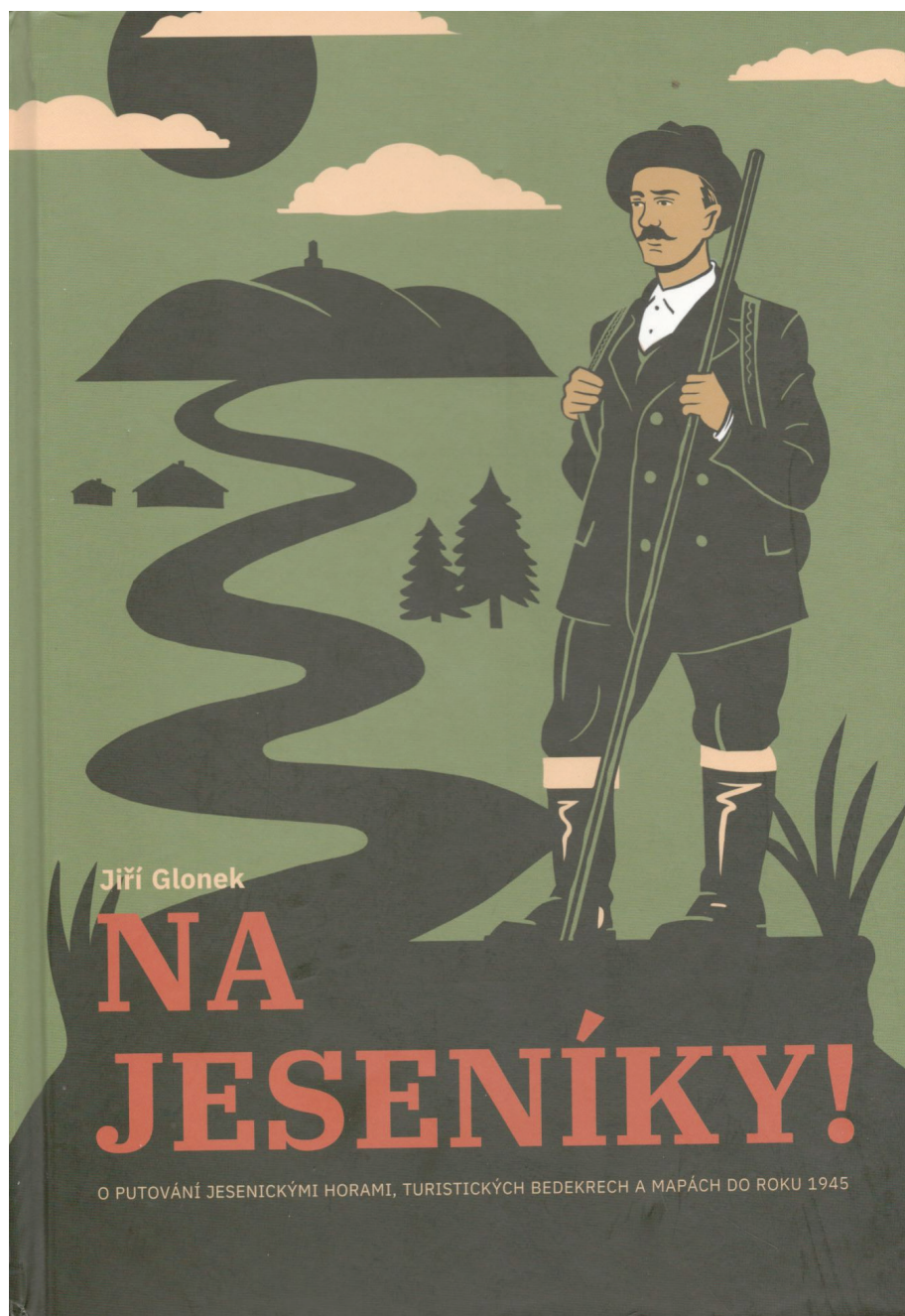
V publikácii *Prenasledovanie Rómov počas holokaustu* sa autor Mgr. Matej Beránek, PhD. venuje vývoju udalostí, ktoré viedli ku genocíde Rómov v období druhej svetovej vojny. Autor, vychádzajúc z vlastného dlhoročného výskumu rómskeho holokaustu, sa v publikácii zamerá na prenasledovanie rómskych komunít z európskeho a slovenského historického kontextu. Približuje v nej nástup nacizmu a osudy nemeckých Sintov a Rómov na území nacistického Nemecka, pričom zdôrazňuje, že rómske obyvateľstvo bolo terčom rasovej diskriminácie a prenasledovania. Diskriminácia prerástla v období druhej svetovej vojny do genocídy Sintov a Rómov, ktorá sa odohrávala na rôznych miestach a rôznym spôsobom. Spomína napríklad územie Protektorátu Čechy a Morava, kde boli vybudované tábory pre Rómov (Lety u Písku a Hodonín u Kunštátu) a rovnako na rómsky rodinný tábor v Auschwitz-Birkenau, ktorý bol zlikvidovaný v noci 2. augusta 1944. Dôležitú časť publikácie tvorí prenasledovanie rómskeho obyvateľstva na území slovenského štátu, kde taktiež dochádzalo k jeho diskriminácii a zavádzaniu rôznych perzekučných opatrení. Po vypuknutí SNP dochádzalo

k fyzickej likvidácii priamo na území Slovenska, napríklad v Kremničke, Nemeckej, Valaskej Belej, Dubnici nad Váhom či Zvolene. Jedinečnosť publikácie spočíva v tom, že je vydaná v troch jazykoch (slovenský, anglický a rómsky) a taktiež, že kniha obsahuje veľa obrazovej dokumentácie, autor v nej využíva fotografie z rôznych archívov (Bundesarchiv, Vojenský historický archív, Archív Múzea SNP, Slovenský národný archív, či Fotoarchív Múzea romské kultúry v Brně). Predkladaná publikácia je výnimočná aj z toho hľadiska, že odкрýva nepreskúmanú časť našich dejín, dejín rómskej minority, čím prispieva k budovaniu historického povedomia tejto menšiny. Ako v úvode spomína splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity Ján Hero: „... je dôležité, aby sme si aj túto temnú minulosť pripomínali a nezabudli na to, čo sa stalo. Lebo my všetci spolu nesieme zodpovednosť za to, aby sa tento nenávistný scenár v civilizácii už nikdy neopakoval – ani v našej krajine, ani v Európe, ani kdekoľvek na svete. Ma bisterem!“

PhDr. Mária Kočnerová, PhD.
Katedra filozofie a politológie,
FF UKF v Nitre

Glonek, Jiří: Na Jeseníky! O putování jeseníckými horami, turistických bedekrech a mapách do roku 1945.

Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci 2019, 575 s.

strach z neznámeho, ako písal Konrad Lorenz, nositeľ Nobelovej ceny z roku 1973. Hory si démonizoval. Považoval ich za sídlo zlých bohov, duchov a iných negatívnych bytostí. Pokiaľ sa dalo, sa im vyhýbal. Pripisoval im vymyslené strašné vlastnosti. Začal trpieť horofóbiou, ktorá ako každá iná fóbia, človeka neoslobodzuje, ale vnútorne myšlienkovito zotročuje. U prehnane civilizovaných ľudí trvá podnes.

Moravský historik a knihovník Jiří Glonek upozorňuje hneď v úvode svojej mimoriadne rozsiahlej monografie na prvé písomne zachytené iné postoje. Renesančný spisovateľ Francesco Petracca, po výstupe na Mount Ventoux (Mons Ventos) v provensálskych Alpách 26. apríla 1336, píše: „*krajina, natož hory, nehrály v živote stredovekého človeka prakticky žiadnu rolu ve smyslu estetického ocenení. I v oblasti umění šlo až do období renesance o pouhou symbolickou kulisu maximálně dokreslující děj.*“ Zásadný predel prinieslo osvietenectvo, duchovne pripravujúce Veľkú francúzsku revolúciu na konci osemnásteho storočia. Jean-Jacques Rousseau volá po návrate do prirodzeného stavu a znovuobjavenie čara prírody. Aj tým sa otvorili dvere romantizmu v nasledujúcom storočí. V českej prírodnej mytológii sa nedotklivé nadprirodzené bytosti, ktoré sa usadili v hraničných pohoroch, menia na postavy ľudské, priateľské a vyžadujúce spravodlivosť (Krakonoš, Praděd). Prírodné výtvyry sa stali národnými, hojne navštevovanými symbolmi (pre Čechov Vltava a Říp, pre Slovákov Kriváň, Kráľova hoľa a devínske bralo).

Postupné odumieranie feudalizmu, rozvoj kapitalizmu a hospodársky rast umožnili rozširovanie, dedičskými tradíciami nepriviligovanej mestskej strednej triedy, ktorá počas politických zmien získala nové slobody a v dôsledku ekonomiky aj voľný čas. Nemusela zápasiť o každodenné prežitie. Malá časť z nej začala tráviť čas aj v horách. Jiří Glonek veľmi podrobne s presný-

Človek patril počas svojho vývoja, podobne ako jeho predkovia a súčasní príbuzní k prírodným tvorom a to bez ohľadu na to, či uznávame evolučnú alebo kreacionistickú teóriu jeho vzniku. Hory, skaly, doliny, jaskyne, pramene, rieky a lesy okolo seba vnímal ako samozrejmosť, väčšinou k nim mal neemotívny, často pragmatický vzťah. Zmena nastáva po neolitickéj revolúcii, keď asi pred desaťtisícimi rokmi, počas mladšej doby kamennej, prestal byť zá-

vislý iba od lovu zvierat a zberu lesných plodov. Stal sa roľníkom. Získal nové živobytie, ale stratil pôvodné slobody. Vytvoril si pevnejšie pravidlá a prísnu hierarchizovanú spoločnosť. Svoje bezprostredné okolie si menil podľa svojho obrazu. O to viac si všímal ročné cykly, podnebné výkyvy a počasie, od ktorých boli existenčne závislé. Uctieval širokú paletu agrárnych bohov. Stále viac sa vzdával Matke Prírody. Prestával ju poznávať a tým sa jej začal báť. Nastal

mi odkazmi na literatúru zachytáva vo svojom texte, ako sa začali v česko-nemeckých Jeseníkoch šíriť horské športy a rekreácia. Mapuje prvé horské spolky a život v nich. Spomína výstavbu horských chát. Nezabúda aj na postavenie žien, ktoré sa v prírode, a na jeseníckých hrebeňoch rýchlejšie emancipovali ako dole, v civilizácii. Treba oceniť jeho prácu s archívnymi dokumentmi. Autor svoju písomnú výpoveď dopĺňa nesmiernym množstvom dobových kresieb, obrazov, fotografií či inzerátov. Svoju historickú analýzu končí obdobím konca druhej svetovej vojny, teda pred masívnym ná-

stupom antropocénu. Publikácia osloví historikov, milovníkov vlastivednej literatúry aj náročných návštevníkov v tejto príťažlivej severomoravskej oblasti.

Ak máte čas, siahnite aj po nasledujúcej knihe o Jeseníkoch, v ktorej Jiří Glonek už ako spoluautor o. i. porovnáva osudy tohto pohoria s najvyšším českým horstvom. Konštatuje: „Zatímco ve vydávání turistického spolkového časopisu *Jeseníky* ještě za Krkonošemi nepatrně zaostaly..., ve vydání prvního ryze turistického spolkového knižního průvodce měly... již pětiletý náskok.“

POZNÁMKY pod čiarou

- ¹ Pozri: KRNO, Svetozár: Dve tváre expedičnej a horskej turistiky: kráčať mimo značených ciest. In: Kapitál, Roč. 6, č. 7, 2022, s. 26.
- ² GLONEK, Jiří: Na Jeseníky! O putování jeseníckými horami, turistických bedekrech a mapách do roku 1945. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci 2019, s. 21.
- ³ ABT, Lukáš a kol.: Čti Jeseníky. Jeseník: čti-jeseniky.cz 2021, s. 35.

prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc.
Katedra filozofie a politológie FF UKF
Nitra

CIVITAS

Ročník 28, 2022, č. 62 – 1/2022

Vydáva / Published by:
Katedra filozofie a politológie, FF UKF
Hodžova 1, 949 01 Nitra, SR
IČO: 00157716
Registračné č.: 1762/97 EV: 753/08
ISSN: 1335-2652

Šéfredaktor / Editor-in-Chief:
prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc. (FF UKF, Nitra)

Členovia redakčnej rady / Editorial Board:
prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc. (VŠMaVv, Praha, ČR)
prof. PhDr. Erich Mistrík, CSc. (PdF UK, Bratislava)
doc. PhDr. Tomáš Koziak, M. A., PhD. (UPJŠ, Košice)
doc. PhDr. Jozef Lysý, CSc. (PedF UK, Bratislava)
doc. PhDr. Hana Pravdová, PhD. (FMK UCM, Trnava)
PhDr. Radoslava Brhlíková, PhD. (FF UKF, Nitra)
PhDr. Peter Horváth, PhD. (FF UCM, Trnava)
PhDr. Zuzana Poláčková, CSc. (ÚPV SAV, Bratislava)
PaedDr. Ivan Rajtar (SPŠP Nitra)

Sekretárka redakcie / Editorial Secretary:
Mgr. Eva Bernáthová E-mail: ebernathova@ff.ukf.sk

Grafická úprava / Graphic design:
PaedDr. Peter Horváth E-mail: phorvath@ukf.sk

Časopis je vydávaný dvakrát ročne /
The magazine is published twice a year

Odborné a vedecké články sú recenzované /
Special and scientific rewrite are judge.

Fotky sú zverejnené so súhlasom autorov.
Názor prispievateľov nemusí byť zhodný
s názorom redakčnej rady.